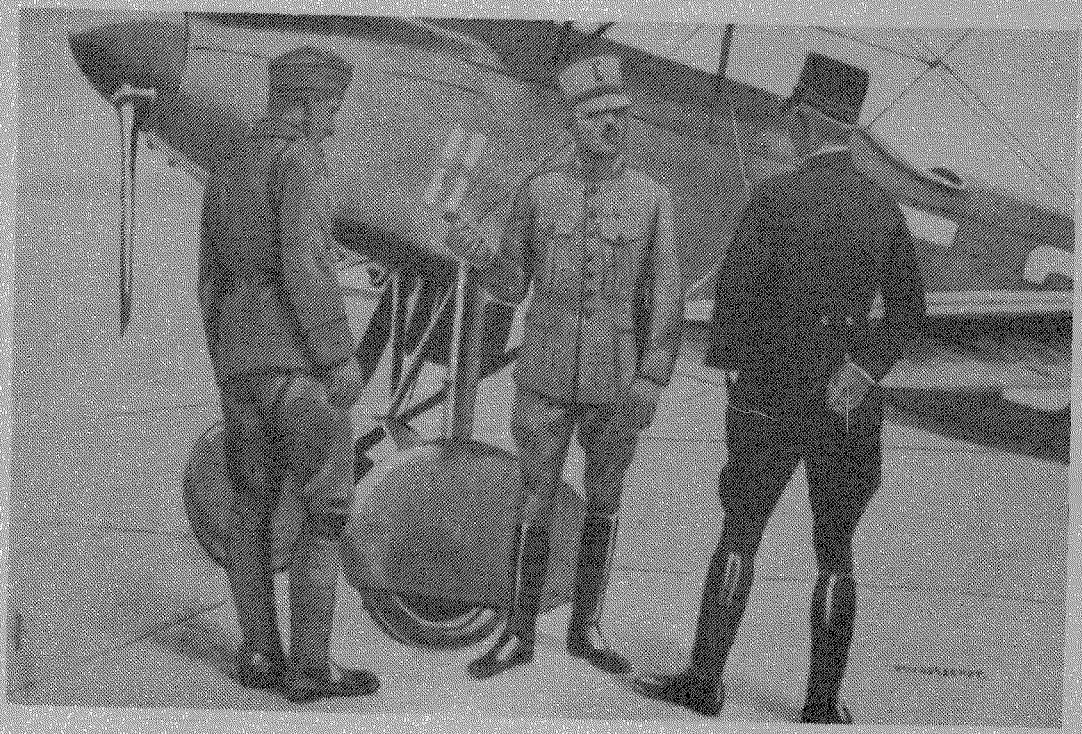
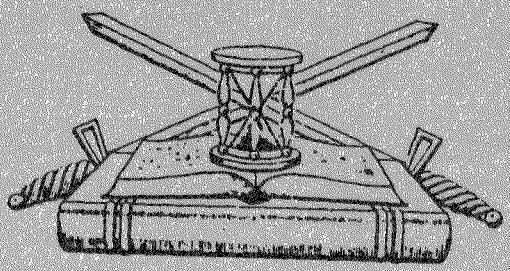
MARS *et* HISTORIA

22e Jaargang nummer 5 - september/oktober 1988

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: H. Muller, **Vice-Voorzitter:** F.J. van Lier, **1e Secretaris:** Mevr. P.H.Th. Dumon, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta, **Leden:** Jhr.Mr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, H.F. Fabri, C.N. Nicolas, Mr. Ch.L.M. Schaepman.

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Willem III-laan 14, 4835 LB Breda, tel.: 076-653239. **Vice-Voorzitter:** Herenstraat 9, 4116 BK Buren. **Secretaris:** Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD Delft, tel.: 015-567564. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. **f 35,00**, te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank te Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro **29 40 790** van de N.V.M.H. te Wassenaar.

SAMENSTELLING REDAKTIECOMMISSIE:
J. van den Berg, H.F. Fabri, E.W. van Popta. **Redaktie-adres:** Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

Ledenadministratie: EW. van Popta, Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS KL' vóór 1813 olv drs. J.P.C.M. van Hoof, Smaragdhorst 185, 2592 RJ 's-Gravenhage, 070-855821
ná 1813 olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962

(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588

(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-661706

(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084

(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv. B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-886566

(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012

(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-246568

(8) 'OVERZEESE VERSTERKINGSWERKEN MET NEDERLANDSE HISTORIE' olv A.F. Lancker, Beilerstraat 89, 9401 PE Assen 05920-18081

(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman. Ds. Van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (Z.H.) 070-946539

(10) 'NAPOLEONTICA' olv. Joh. Schaede, Wouwermanstraat 3III, 1071 LW Amsterdam 020-6624311

(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv J.H. Berlemon, J.F. Kennedylaan 70, 2324 EX Leiden 071-315737

(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv. C. Frazer, H. Cleyndertweg 461, 1025 DT Amsterdam 020-368331

(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma. 'Nij Midgaard', Woelwijk 1, 9255 KE Tytsjerk 05118-2524

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG' olv dr. F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage

(15) 'KONINKLIJKE MARINE' tijdelijk olv M.K. Zaagman, Ds. Van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk 070-946539

(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-553839

(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983

(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324
W. den Dunnen, Hendrik Hamelstraat 58, 2595 VM 's-Gravenhage 070-834659

(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283
Dr. P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332

(20) 'KNIL' olv. C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-248495

(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv Drs. M.J. Lohnstein, Heemskerklaan 58, 6881 ES Velp 085-618696

(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815
drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624

(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt, aanvragen bij de heer J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda.
Losse nummers, inclusief portokosten *f* 6,75, over te maken aan de penningmeester. Het vierde Lustrumnummer (nr. 5/86): *f* 12,50, inclusief portokosten.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

F.J. van Lier: Militariade
Drs. W.H. Lutgert: Het ontstaan van de Nederlandse Zeemacht
Drs. J. Hoffenaar: De mooiste lente: Canada en de bevrijding van Nederland
Kl. Sierksma: Kerkzegel met Militair-Historisch tintje
C.A. Heshusius: Uit het dagboek van luitenant Donck (XXXVII)
Bestuursmededelingen:
6e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van september 1987
Boekbespreking
Persbericht 'Oranjetafel'

Rectificatie:

De Marinemedaille, geplaatst in M et H nr. 3. 1988, blz. 89 artikel 11 punt 2, moet zijn: Het lint, 27 mm breed, *is nassaublauw* enz.

RICHTLIJNEN VOOR DE INZENDING VAN KOPIJ

1. Tekst

a. Onder de titel: naam auteur met eventuele titel.
b. *Kopij typen op A-4 met anderhalve regelafstand.*
c. Marge ca. 5 cm.
d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
e. Bij latere tussenvoegingen van pagina's nummer van voorgaande pagina gevolgd door letter (a, b, enz.).
f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale/ Woordenlijst Spellingscommissie).
g. Opnieuw typen van een pagina, in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

2. Illustraties

a. Foto's zwart/wit, glanzend; formaat 9 x 12 of 13 x 18 (ook kleurenfoto's, geen negatieven of dia's).
b. Op de achterzijde vermelden: Mars et Historia/naam auteur/nummer waarmee in de tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

3. Inlevering kopij

Redaktieadres: Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE RIJSWIJK (ZH), tel.: 070-937425.

Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

Op de voorkant: J.W. van Oorschot (1875-1952). Tekening van de Luchtvaartafdeling uit 1937. De derde enveloppe in de serie enveloppen gewijd aan Nederlandse schilders van Militaire taferelen, een uitgave van onze vereniging, is uit. Zonder enige zelfoverschatting kan worden gesteld: 'het is een bijzonder fraaie enveloppe geworden.'
Door het kopen van bovengenoemde enveloppen steunt U de doelstellingen van onze vereniging.
Nr. 1 (J. Hoynck van Papendrecht) en nr. 2 (W.C. Staring) kosten *f* 8,-- per stuk. Nr. 3 (J.W. van Oorschot) kost *f* 6,--.
Als geste aan de jaarvergaderingdeelnemers zijn de nrs. 1 t/m 3, op 5 november a.s. verkrijgbaar voor slechts *f* 15,-- te samen.

MILITARIADE

Een tweemaandelijkse rubriek vol wetenswaardigheden, voor U en met U verzameld door F.J. van Lier, Herenstraat 9, 4116 BK Buren (Gld.).

1. De vakanties zijn weer een poos achter de rug en ik hoop dat iedereen - ook voor wat betreft zijn interesses - aan zijn/haar trekken is gekomen. Zelf heb ik tijdens een bezoek aan Wenen het prachtige Heeresgeschichtliches Museum in het Arsenal bezocht. Dit museum bezit ondanks plundering door Russen en andere rovers toch nog een uitermate bezienswaardige collectie, waaronder schitterende uniformen uit de keizertijd, vaandels, een uitgebreide marineverzameling en onder andere als indrukwekkende curiositeit de auto, waarin de Oostenrijkse troonopvolger in 1914 in Serajewo werd vermoord, hetgeen de directe aanleiding vormde tot de eerste wereldoorlog. Opsomming van hetgeen er te zien is, zou een dik boekwerk vergen. Vandaar mijn advies om tijdens een bezoek aan de fraaie stad Wenen zelf eens te gaan kijken.
2. Gelukkig hebben ook nu weer een aantal leden van onze vereniging gezorgd voor bijdrage aan deze rubriek. Zo ook Lkol Art. b.d. L. Schuitemaker, die het volgende schreef:
   'In heel Frankrijk vindt men de z.g. versterkte kerken. De grootste concentratie daarvan vindt men in Thiërache, een streek in het noordfranse Picardije. Op een gebied van nog geen 50 bij 50 km staan er zeventig. Bovendien werden deze kerken niet, zoals de meeste andere mede met een militair doel opgetrokken. De veelal uit de 12e en 13e eeuw stammende bouwwerken werden eerst in de 17e eeuw door de locale bevolking tot een soort fort verbouwd om lijf en goed te beschermen tegen rondtrekkende soldaten die het grensgebied tussen Frankrijk en Oostenrijkse Erflanden afstroopten. Deze 70 kerken en kerkjes worden beschreven in een 62 pagina's tellend werkje, getiteld 'Versterkte Kerken in Thiërache, Noord-Frankrijk', dat in eigen beheer wordt uitgegeven door de schrijver, de heer J.W.H. Bossink, Dorpstraat 32/u te Renkum *f* 10,-- +portokosten.

   Een tweede berichtje, dat ik graag 'kwijt wil' betreft een aanvulling op het artikel van de heer H. den Beer Poortugael in 'Mars et Historia' van mei/juni 1987. In 'Kozakken in Utrecht' leest men: 'De Pruisen stonden onder bevel van luitenant-generaal Von Bulow Dennewitz, die in 1815 het grootkruis van de Militaire Willemsorde ontving. De generaal ontving voor zijn aandeel in de bevrijding van ons land echter nog meer, namelijk een eeuwigdurend jaargeld voor zichzelf en zijn mannelijke nakomelingen. Deze lijfrente stond nog in 1940 onder art. 143 op de begroting van het Ministerie van Defensie, onder vermelding dat de toekenning ervan geschiedde bij Besluit van de Souverein Vorst van 6 febr. 1814 en bij K.B. van 8 juli 1815 nr. 4.'
3. Van oud-collega Ph.J.C. Wilten ontving ik een waardevolle tip voor de vele leden van onze vereniging, die bij tijd en wijle Frankrijk bezoeken. Hij maakte ons attent op het prachtige kasteeltje Beauregard, gelegen op acht kilometer van Blois (Dép. Loir et Cher) in een mooi park van 70 ha. Voor onze leden is daar speciaal van belang de grote galerij op de eerste verdieping van het kasteel en wel om twee redenen. De eerste is de aanwezigheid van de volledige portrettenreeks van de Franse koningen vanaf Philippe de Valois tot Lodewijk XIII, aangevuld met portretten van hun vrouwen en kinderen en met beeltenissen van vooraanstaande figuren uit ieder tijdvak. Daarbij ook drie telgen uit ons Oranjehuis, namelijk Willem van

Oranje, Frederik Hendrik en Maurits. Dit laatste portret vormt een mooie verbinding naar de tweede reden van onze belangstelling, namelijk de unieke tegelvloer in de galerij, 'n vloer van handbeschilderde Hollandse (Delfts blauwe) tegels, aangebracht in de loop van de 17e eeuw. Op de tegels is een marcherend leger uitgebeeld met Cavalerie, artillerie, piekeniers, lanciers en vaandeldragers. Het geheel in beeld gebracht naar het voorbeeld van gravures van Jacob de Gheyn (uit 1608). Voor wat betreft de Cavalerie naar het voorbeeld uit de boeken van Johann Jacobi von Wallhausen (uit 1616).

Deze tegelvloer is daarom zo uniek, omdat Delfts blauwe tegels eigenlijk ongeschikt zijn voor gebruik als vloertegels (te zacht glazuur) en omdat zo'n grote Delftsblauwe vloer verder onbekend is in Europa. Voor ons is de vloer uniek, omdat ze een uitgebreid beeld geeft van een leger in opmars met krijgslieden in de uniformen uit het begin van de 17e eeuw en dat op bijna 5000 tegels.

Wilt U meer over deze uitzonderlijke vloer weten, dan verwijs ik U naar het Mededelingenblad nr. 43 van de 'Vereniging Vrienden van de Nederlandse Ceramiek' van juni 1966, waarin een zeer uitvoerige studie van de hand van Jvr.dr. C.H. de Jonge, getiteld 'Een 17e eeuwse Hollandse tegelvloer in het kasteel Beauregard bij Blois' en voorzien van een militair commentaar door wijlen onze vriend H. Ringoir.

Overigens is het wellicht goed te weten, dat de fotomechanische herdruk uit 1971 van het genoemde boek met prenten van Jacob de Gheyn tegen zeer redelijke prijs bij De Slegte te koop is!

4. Tot de zeer regelmatige leveranciers van gegevens voor deze rubriek behoort ons medelid A.P. Hamakers. Hij maakt mij vooral attent op nieuwe militaire uitgaven in Engeland en Duitsland. Uit de onlangs door hem gezonden catalogi wil ik voor U een greep doen en wel uit de aanbiedingen van de 'Military and Aviation Book Society', waarvan het lidmaatschap U zoals U wellicht weet vele voordelen kan bieden.
   - 'Tank versus Tank' door Kenneth Macksey over geschiedenis en strategie van het tankgevecht in de twintigste eeuw. Groot formaat, 192 blzn., 100 illustraties in kleur en zwart wit. Uitgave Bantam Press. Prijs £ 14,95 (clubleden £ 10,95). - 'The Royal Marines' door J.C. Smith en D. Oakley, over 320 jaren geschiedenis van de Britse Mariniers. Groot formaat, 264 blzn., 350 illustraties in kleur en zwart/wit. Uitgave Spellmount. Prijs £ 25,-- (clubleden £ 18,75).
   - 'Aircraft of the Royal Airforce since 1918' door Owen Thatford, bij gelegenheid van de 70e verjaardag van de RAF in een volledige herziene en aangevulde vorm in 8ste druk verschenen. Uitgave Putnams, met 650 blzn. en 770 illustraties. Prijs £ 25,-- (clubleden £ 16,95).
   - 'Service handguns' door K.P. König en Martin Hugo. Behandelt pistolen en revolvers in gebruik bij politie en krijgsmacht vanaf 1850. Met 264 blzn. en doorlopend met zeer goede foto's geïllustreerd. Uitgave Batsford. Prijs £ 14,95 (clubleden £ 10,95).
   - 'Spetsnaz, the story of the soviet SAS' door Victor Suvorov over de speciale troepen van de UdSSR door een oud-officier van deze elite-eenheden. Uitgave Hamish Hamilton. Prijs £ 12,95 (clubleden £ 8,45).
5. Ons medelid Lkol Cav. b.d. M.C. van der Hoog voorziet mij eveneens regelmatig van grote hoeveelheden informatiemateriaal voor deze rubriek, hetgeen hogelijk wordt gewaardeerd. De krenten uit de pap volgen hier:
   - Indien U Noorwegen bezoekt, vergeet dan niet naar het Noorse krijgsmachtmuseum in Fort Akershus te gaan, op wandelafstand van het stadscentrum van Oslo. Dit museum geeft een beeld van de militaire geschiedenis der Noren vanaf de 17e eeuw tot op

heden. Op het terrein van Fort Akershus bevindt zich ook het Noorse verzetsmuseum, terwijl ook het kasteel zelf een bezoek zeker waard is. Al bijeen een lonend uitgaansdoel.

- Van 9-17 november 1988 wordt in de Erezaal van het Musée de L'Armée (Hotel des Invalides) te Parijs de 4e Salon national des peintres de l'armee gehouden. Alle daar getoonde werken zullen een militair onderwerp verbeelden (ook Gendarmerie).
- Ontdekte in HSV Modellbau (Oostenrijkse militaire modelbouwers) Nr. 3/88 dat onze vereniging lid is van de European Union of Military Vehicle Enthousiasts Societies. Toch fijn om dat te weten!
- Het enige Napoleontische museum in België is gevestigd in de boerderij Caillou, waarin Napoleon zijn hoofdkwartier had op 17 en 18 juni 1815. Het heet dan ook 'Le Musée du Caillou'. Op de maand januari na is het museum op iedere namiddag geopend.

6. Voor de verandering eens wat militairhistorische uitgaven van een Oostenrijkse uitgeverij, namelijk H. Weishaupt Verlag te Graz.
   - 'Die Flugzeuge der k.u.k. Luftfahrttruppe und Seeflieger 1914-1918' door Erwin Hauke, Walker Schroeder en Bernhard Tötschinger. ISBN 3-900310-46-7. Bevat 240 blzn., 188 vierkleuren-afbeeldingen en 500 zwart/wit foto's. Prijs öS 690.
   - 'Die Royal Navy auf der Donau 1918-1925' door Paul J. Kamp, 96 blzn., 45 foto's. ISBN 3-900310-42-4, prijs öS 398.
   - 'Die Marine des Johanniter-Malteser-Ritterordens' door Robert L. Dauber. ISBN 3-900310-48-3, 384 blzn., 400 illustraties in kleur en zwart/wit.
   - 'Die Panzerfahrzeuge des österreichischen Bundesheeres 1918-1988' door Rudolf M. Urrisk. ISBN 3-900310-51-3, 200 blzn. doorlopend geïllustreerd. Prijs öS 590.
   - 'Die Uniformen der k.k. österr. und der k.u.k.österr. ungar. Kriegsmarine' door Steinbock und Baumgartner. ISBN 3-900310-20- 3,104 blzn., 238 afbeeldingen, 13 kleurenfoto's. Prijs öS 398.
7. Ons medelid A.J. de Veld vond op 12 juli 1988 in het 'Rotterdams Nieuwsblad' het volgende bericht:
   'laatste houder van Victoria Cross (WO I) overleden'
   Commodore Ferdinand 'Freddie' West, de laatst overgebleven houder van het Victoria Cross uit de Eerste Wereldoorlog, is op 92-jarige leeftijd overleden. West kreeg het Victoria Cross, de hoogste onderscheiding voor moed in oorlogstijd, na een opdracht boven het westelijk front in augustus 1918. Zijn tweezitter-verkenningsvliegtuig werd toen door zeven Duitse jagers aangevallen.
   Tijdens die aanval werd een van Wests benen afgerukt. Het kwam in het stuurmechanisme terecht en maakte het toestel onbestuurbaar. West haalde het been weg, kreeg het toestel weer in zijn macht en manouvreerde zodanig dat zijn achter hem zittende schutter de vijand kon verdrijven.
   West kreeg een kunstbeen en werd als invalide uit de luchtmacht ontslagen. Binnen een jaar zat hij er echter weer in, als eerste diplomaat bij het Foreign Office, waar zijn collega's van marine en landmacht ook kunstbenen hadden.
   In de Tweede Wereldoorlog werkte West als luchtmachtattaché in Zwitserland, maar was in feite hoofd van de inlichtingen dienst van het Britse luchtwapen. Na de oorlog stapte hij over naar het bedrijfsleven.
8. Voor deze rubriek ontving ik van de Stichting tot instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden (adm. Amersfoortseweg 11, 7313 AA Apeldoorn) het boekje 'Het Loo-collectie Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden', 'n werkelijk prachtig in kleurendruk uitgevoerde beschrijving van ontstaan en groei van deze voor Nederland zo unieke verza-

meling. Het geheel is boeiend geschreven door het ons bekende echtpaar Van Zelm van Eldik. Alhoewel het nergens uit blijkt neem ik aan, dat dit begerenswaardige boekje te koop is bij het museum. Reden te meer om er (weer) eens op bezoek te gaan.

9. We ontvingen het Jaarboek 1987/88 van de Stichting Menno van Coehoorn, wederom in de vorm van een kloek boekwerk, goed verzorgd en met een keur aan artikelen, waarvan ik zou willen noemen: 'Fort Amsterdam op St. Maarten' door Dr. J. Hartog, 'Het fort Koeala Kapoeas' door A.F. Lancker, 'De Oranje-Nassaukazerne' door H.A. Treu, 'Het landelijk bunkerarchief' door C.N.J. Neisingh en 'De Prinses Irene Brigade 'bestormde' een fort' door Jhr. J.J.G. Beelaerts van Blokland. Vermeld dient nog te worden, dat uit het jaarboek blijkt, dat ons oud- bestuurslid W.F.K. Engelbrecht is benoemd tot erebestuurslid van de Stichting Historische Genieverzameling.
10. Ook ontvingen we het Jaarverslag 1987-1988 van de Stichting Collectie militaire traditie Jaap van der Burg. Hieruit blijkt tevredenheid met de bereikte resultaten in het afgelopen jaar, maar nog meer vreugde geeft het bericht over de a.s. nieuwe behuizing van het museum aanleiding. Dat op deze goede berichten een domper gezet moet worden in de vorm van het bericht over het zo onverwachte overlijden van de echtgenote van de grote stuwende kracht van de stichting, P. van der Burg, stemt tot grote droefenis.
Mevrouw Van der Burg-Verbeek was zo mogelijk nog enthousiaster voor het werk van de stichting dan de andere medewerkers. Zij stond altijd klaar met raad en daad. Wij bieden het gezin Van der Burg onze welgemeende condoléances aan.

BOEKBESPREKING

TOLK ACHTER PRIKKELDRAAD door mr. J. Rookmaaker.

Bij de militaire catastrofe in de openingsfase van de oorlog in de Pacific geraakten tienduizenden Nederlandse militairen, grotendeels van het KNIL en ook van de Koninklijke Marine, in jarenlange Japanse krijgsgevangenschap. De omstandigheden waarin zij terecht kwamen en meestal erbarmelijk slecht; ruim 20 procent is er overleden en 30 procent was na de oorlog een menselijk wrak geworden. Toch weten wij nog niet alle achtergronden van dit trieste drama. Recentelijk kwam er een zeer interessant boekje uit van een reserve-officier van het KNIL die, doordat hij in zijn studie ook als bij-richting het Japans als taal had bestudeerd, in de krijgsgevangen-kampen in Nederlands-Indië als tolk moest dienst doen. En zo moest trachten niet alleen 'gewoon te vertalen', maar ook op heel ander gebied diensten te verrichten tot heil van de Nederlandse militairen. Want in tegenstelling met de landgenoten die (weinig in getal) door de Duitsers als krijgsgevangene waren afgevoerd, verstond nagenoeg niemand in Zuid-Oost Azië de Japanse taal en niemand vermocht zich ook in het Japans te kunnen uitdrukken.
Het boekje verschaft ons heel veel inzicht 'achter de schermen' en zal zeker voor lezers die zelf aldaar gevangen zaten (of familie of kennissen hebben die dat noodlot moesten dragen) van documentaire waarde zijn. Als toegift komt dan nog aan het einde een beschrijving van de tolkendienst in een heel andere verhouding. Namelijk na de capitulatie van Japan en aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Toen was mr. Rookmaker ook tolk, maar dat bij de talloze processen tegen de Japanse oorlogsmisdadigers. Eerst in Singapore waar vele Japanse beulen hun leven aan de klassieke Britse galg eindigden. Daarna in Nederlands-Indië, waar onze temporaire krijgsraden evenmin zuinig waren met de doodstraf: 45 maal zoveel Japanners, als in Nederland Duitse oorlogsmisdadigers, kwamen er voor het vuurpeloton.

'Tolk achter prikkeldraad' door mr. J. Rookmaaker, uitgeverij T. Wever BV, Franeker, 1987, 136 blz, paperback met foto's, ISBN 90.6135.427.7. Prijs *f* 19,--.

C.A. Heshusius

Drs. W.G. LUTGERT

Het ontstaan van de Nederlandse zeemacht

De oudste vorm van onze zeemacht kan men vinden in de 9e eeuw toen ons land werd geteisterd door de invallen van de Noormannen. Ter verdediging werden vlootstations aan de kust ingericht en schepen bewapend.
In de Middeleeuwen konden zowel in oorlogs- als in vredestijd gewapende schepen worden uitgerust door de landsheer, de ridders, steden of groepen van steden. Deze schepen, geleverd door de handel en visserij, werden onder het bevel gesteld van een hoofdman, kapitein of admiraal die voor één expeditie werd aangesteld door de landsheer. De bemanning werd gemobiliseerd uit de streken langs de kust en de grote rivieren.

In tijden dat het landsheerlijk gezag zwak was rustten ridders schepen uit ter kaapvaart of om onderling strijd te voeren. Meestal zorgden de ridders voor eigen schepen die zij bemanden met hun lijfeigenen en horigen.
De uitrusting van gewapende schepen door de steden geschiedde om hun handelsvloten en visserij te beschermen of om schade, geleden door kaapvaart, op hun tegenstanders te verhalen.
Echter, van een georganiseerde marine zoals wij die kennen was nog geen sprake. Na elke oorlog, strafexpeditie of handelsreis werden de bewapende schepen snel weer geschikt gemaakt om met handelswaar te gaan varen. De oorlogsvloten werden opgedoekt en de bemanning stuurde men naar huis. In de late Middeleeuwen maakten de Bourgondische vorsten de zeemacht meer het instrument van de staat dan van steden en gewesten terwijl langzamerhand een vaste organisatie onstond.
Filips de Stoute, hertog van Bourgondië (1363-1404), had in Frankrijk kennis gemaakt met de daar bestaande organisatie van een admiraliteit met vaste admiraals. Toen hij in 1385, na het overlijden van zijn schoonvader de Vlaamse graaf Lodewijk de Tweede van Male, graaf van Vlaanderen werd, stelde hij nog in hetzelfde jaar een 'admiraal van de zee' in vaste dienst aan. Deze admiraal, Jan Buuc, was verantwoordelijk voor de kustbeveiliging en konvooiering. Vlaanderen was dus heel wat verder dan de noordelijke gewesten waar nog steeds een admiraal per expeditie werd benoemd. Voorbeelden zijn Jan van Heenvliet en Gerrit van Egmond die respectievelijk in 1397 en 1398 door de graaf van Holland, Albrecht van Beieren, werden aangesteld voor een expeditie tegen de Friezen.
Toch waren de bevoegdheden en het gezag van Jan Buuc en zijn opvolgers nog beperkt. Zij hadden vrijwel uitsluitend een oorlogstaak en hielden het toezicht op de kaapvaart. Van de gekaapte goederen hadden zij recht op één tiende. Als rechter mochten zij niet optreden want misdrijven aan boord gepleegd werden behandeld door plaatselijke schepenbanken of gewestelijke raden.
Onder de Bourgondiërs verdween het uitrusten van schepen door de ridders vrijwel geheel. Het uitrusten van schepen door de steden kwam slechts sporadisch voor. De landsheer maakte reglementen op de bewapening van koopvaardijschepen van koopvaardijschepen, de kruitvoorraad en het aantal manschappen aan boord. Ook kon hij de vaart naar bepaalde streken tijdelijk verbieden in verband met oorlogs-, weer- of economische omstandigheden.
Omstreeks 1447 werd Jan van Luxemburg admiraal van de Nederlandse kustgewesten behalve Vlaanderen dat een eigen admiraal behield. Zijn volledige titel luidde 'general admiral de la mer d'Artois, Boulonnais, Hollande, Zelande et Frise'. Hij was ridder van het Gulden Vlies en lid van de Grote Raad, de toenmalige centrale regering.

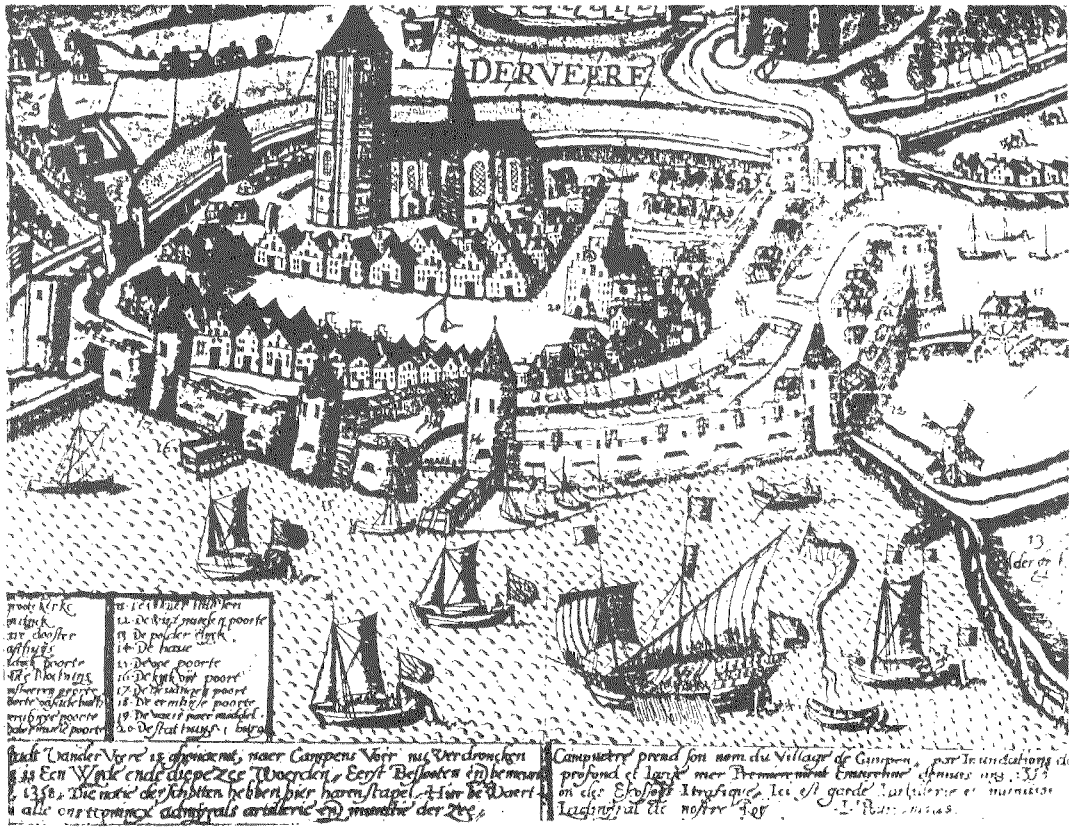
Afb. 1: Maximiliaan van Oostenrijk (1459-1519) legde op 8 januari 1488 de grondslagen voor de organisatie van de zeemacht vast in de Ordonnantie op de Admiraliteit.

In 1454 kreeg deze Raad alle bevoegdheden met betrekking tot het beheer van het zeewezen (kaapvaart, koopvaardij, het uitreiken van vrijgeleiden, vredesverdragen en de admiraalsfunctie) en werd dus eigenlijk een soort admiraliteitsraad.
Na het overlijden van Jan van Luxemburg, in 1466, benoemde Filips de Goede Wolfaart van Borselen, heer van Veere, tot admiraal. Deze stamde uit een machtige familie wier steun voor de hertogen van Bourgondië onontbeerlijk was.
In 1485 benoemde Maximiliaan van Oostenrijk (zie afbeelding 1) de eerste admiraal voor alle Nederlandse gewesten, Filips van Kleef. Deze Bourgondische staats- en krijgsman had zijn benoeming te danken aan een tweetal oorzaken namelijk het overlijden van

Afb. 2: Filips van Kleef (1459-1527), de eerste admiraal voor alle Nederlandse gewesten.

de Vlaamse admiraal Josse van Lalaing in 1483 en het uitbreken van een conflict tussen Maximiliaan en Vlaanderen. Dit conflict ging om het regentschap en de voogdij over Maximiliaan's zoon Filips de Schone. Toen een deel van de adel waaronder Wolfaart van Borselen de zijde van Vlaanderen koos greep Maximiliaan in. Hij benoemde Filips van Kleef (zie afbeelding 2) tot admiraal en ontsloeg de andere bekleders van het ambt. Tevens werd Filips van Kleef benoemd tot commandant van de versterkte haven Sluis. Deze functie behoorde traditioneel bij de admiraals van Vlaanderen.
Toen Maximiliaan zijn verplichtingen jegens Vlaanderen niet nakwam koos ook Filips van Kleef de zijde van Vlaanderen. Vanuit Sluis organiseerde hij met succes de verdediging van Vlaanderen tegen Maximiliaan. Nadat Vlaanderen zich in 1489 onderworpen had bleef hij hardnekkig stand houden. Hij bood een basis aan kapers die met door hem uitgegeven commissiebrieven de Noordzee onveilig maakten. Uiteindelijk moest hij in 1492 capituleren en vluchtte naar Frankrijk. Toch was zijn 'maritieme' carrière nog niet afgelopen. In 1501-1502 werd hij door de

Afb. 3: Eind 15e eeuw werd Veere de zetel van de Admiraliteit. In 1540 werd de stad, in plaats van Sluis, tevens oorlogshaven.

Franse koning benoemd tot kapitein-generaal en admiraal van de koninkrijken Napels en Jeruzalem. Bovendien schreef hij een verhandeling over de zee- en landoorlog die een goed beeld geeft van de strijd ter zee toen deze zich begon aan te passen aan de ontwikkeling van het scheepsgeschut.

Temidden van de hierboven beschreven politieke onlusten vervaardigde Maximiliaan van Oostenrijk op 8 januari 1488 (dit jaar dus 500 jaar geleden!) de eerste belangrijke ordonnantie op het zeewezen uit. Door deze Ordonnantie op de Admiraliteit, die wij kunnen beschouwen als de geboorte-akte van onze huidige marine, werd in theorie althans een vaste organisatie geschapen. Voor het eerst werd voorzien in een permanente organisatie voor alle Nederlandse zeezaken door de instelling van een Admiraliteit. Tevens werden de bevoegdheden van de admiraal duidelijk omschreven en uitgebreid. Nieuw daarbij waren het oppertoezicht op de oorlogvoering ter zee en op de maritieme rechtspraak. De door de admiraal benoemde bevelhebbers moesten aan hem als vertegenwoordiger van de vorst de eed afleggen en beloven alleen vijanden van de vorst aan te vallen. In alle havensteden mocht hij officieren aanstellen die hem vertegenwoordigden en daar de meeste routinezaken regelden. De admiraal mocht kaperbrieven uitreiken en kreeg het oppertoezicht over de gevangenen en over de kustversterkingen en -verlichtingen. Voor alle misdrijven aan boord gepleegd trad hij als rechter op. Tenslotte moesten alle oorlogsschepen zijn vlag in top voeren.

De zetel van de Admiraliteit werd Veere dat in 1540 ook oorlogshaven werd in plaats van Sluis (zie afbeelding 3). Hoewel de admiraal op papier grote macht bezat vervulde hij de eerste dertig jaar vooral ceremoniële taken.

Dat blijkt uit bijvoorbeeld de geringe rol die hij speelde bij de uitrusting van Hollandse oorlogsvloten in de jaren 1503-1524 toen Friese en Gelderse schepen de Zuiderzee onveilig maakten. Kennelijk regelden de Staten van Holland liever hun eigen zaakjes. Toch heeft de Ordonnantie van 1488 goed voldaan. Latere regelingen zoals die van 1540 zijn grotendeels herhalingen ervan ook al werden een aantal belangrijke wijzigingen aangebracht. Het uitreiken van kaperbrieven kwam voortaan aan de vorst toe. Daarnaast moesten oorlogsschepen naast de vlag van de admiraal tevens die van de vorst voeren. Bovendien werd de organisatie van de zeemacht na de onderbreking door de Watergeuzen (1568-1572) voortgezet met dien verstande dat de stadhouder de bevoegdheden van de admiraal van de zee overnam.

* Dit artikel is een bewerking van mijn artikel 'Marine in Nederland 500 jaar (1488-1988)' verschenen in 'Alle Hens', maandblad voor de Koninklijke Marine, 41ste jaargang, nummer 1, januari 1988.

Geraadpleegde bronnen:

Akveld, L.M. e.a., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden* (deel 1, Bussum 1976).
Caenegem, R.C. van en H.P.H. Jansen, *De lage landen van prehistorie tot 1500* (Amsterdam/Brussel 1978).
Documentatie aanwezig bij de Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf te 's-Gravenhage.
Foto-archief van de Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf te 's-Gravenhage.
Fouw, A. de, *Filips van Kleef* (1937).
Volmuller, H.W.J., *Nijhoffs geschiedenislexicon Nederland en België* ('s-Gravenhage/Antwerpen 1981).

BOEKBESPREKING

'HET KNIL VAN TEMPO DOELOE', door C.A. Heshusius.

De schrijver, oud KNIL-officier, heeft zich gespecialiseerd op het dagelijks leven in het rond het Nederlands-Indisch leger van weleer. De bronnen lijken gelukkig nog niet te zijn opgedroogd. In dit vierde boek van zijn hand zijn ruim 250 foto's, veelal uit particulier bezit, opgenomen. De meeste werden nog niet eerder gepubliceerd. De foto's zijn voorzien van tekst in Heshusius zijn eigen stijl. De kijker/lezer krijgt de periode voor ogen van 1880 tot 1950, het jaar waarin het koloniale leger ophield te bestaan. Uit de 48 verschillende hoofdstukken noem ik slechts: de werving, de multicaciale samenleving van de verschillende landaarden, de gezinnen die niet alleen buiten maar ook in het kampement woonden, het leven zowel in en buiten het grote garnizoen als op de buitenposten in afgelegen gebieden. Voorts de meerdaagse patrouilles in de buitengewesten Sumatra, Borneo, Celebes en Timor, van paard tot motor en automobiel, de in feite veel te laat aangevangen modernisering met vliegtuigen en pantsermaterieel. Maar ook, de ziekenzaaltjes en de hospitalen, de Oranje- en andere feesten, de sport en ontspanning, muziek en toneel. Een enkele keer betrapte ik de schrijver op een wat rooskleurige voorstelling van zaken. Het is een fascinerend boek, ook voor hen die meer over het oude Nederlands-Indië willen weten. Waar door het kleine KNIL, waarop voortdurend werd bezuinigd, in het zeer uitgebreide en uitgestrekte gebied orde en rust werd gehandhaafd. Aanvankelijk met harde hand, later meer als een politieleger. Altijd onvoldoende uitgerust, onderbemand en slecht betaald. Maar onwankelbaar trouw aan Oranje. Voor oud-Indischgasten en/of hun nabestaanden kan het boek wellicht een aansporing zijn nog eens naar 'nieuwe' oude foto's te zoeken voor misschien een volgend boek.

'Het KNIL van tempo doeloe' door C.A. Heshusius, gebonden, prijs *f* 49,50, 144 bladzijden. De Bataafse Leeuw, ISBN 90.6707.167.6. Het schrijvershonorarium is bestemd voor de Stichting Peutjoet-Fonds, ter verzorging van het grote Ereveld op Atjeh (Indonesië) waar 2200 militairen van het voormalige KNIL begraven liggen.

G.H.O. de Wit

Drs. J. HOFFENAAR

De mooiste lente, Canada en de bevrijding van Nederland*)

Eindelijk kwamen ze: de Canadezen! Uitzinnig van vreugde gingen de Nederlanders de straat op. Zij dansten, juichten, gilden en vlogen hun bevrijders om de hals. De kerkklokken luidden. De rood-wit-blauwe vlaggen en oranje wimpels wapperden aan de huizen.

Kortom, één groot bevrijdingsfeest in het voorjaar van 1945. De Canadese militairen en de Nederlandse bevolking zijn de intocht in Utrecht, Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en al die andere steden en dorpen sindsdien niet vergeten. Als vernieuwde blijk van dankbaarheid tegenover de Canadese bevrijders is naar aanleiding van het staatsbezoek van H.M. Koningin Beatrix aan Canada in mei jongstleden op Nederlands initiatief in het Canadian War Museum te Ottawa een grote tentoonstelling opgezet over het aandeel van de Canadezen in de bevrijding van Nederland en de banden die sindsdien tussen beide landen bestaan. Deze tentoonstelling, 'The Sweetest Spring' genoemd, is georganiseerd door het bovengenoemde museum en het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum, bijgestaan door de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf.
In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de Canadees- Nederlandse betrekkingen voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Hierbij wordt tevens het aandeel van Canada aan de geallieerde inspanningen buiten Nederland gedurende de oorlog belicht. Tenslotte wordt uiteengezet hoe een en ander in de tentoonstelling aan de orde komt.

VROEGE CANADEES-NEDERLANDSE CONTACTEN

Reeds in het begin van de zeventiende eeuw waren er contacten tussen Nederlandse handelaren en bewoners van het huidige Canada. Vanuit onder andere hun nederzettingen Manhattan en Albany (Fort Oranje) in het noordoosten van de Verenigde Staten dreven de Nederlanders een lucratieve pelshandel met indianen. Ook de visserij rond New Foundland was een winstgevende aangelegenheid. Nederland was in de eerste helft van de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw, de machtigste handelsnatie ter wereld. De huiden en vissen konden overal ter wereld worden afgezet en verhandeld voor andere gewilde produkten.
In de achttiende eeuw liep het Nederlandse aandeel in de wereldhandel terug. Na het verlies van de bezittingen in Noord-Amerika bereikten de commerciële contacten met dit continent, dus ook met Canada, een dieptepunt.
De betrekkingen bloeiden vanaf het einde van de negentiende eeuw weer op toen de emigratie van Nederlanders naar Canada op gang kwam. Veelal betrof het hier mensen die als gevolg van de invoering van nieuwe technieken en produktieprocessen, met name in de landbouw, hun werk hadden verloren en zodoende hun gezinnen niet meer konden onderhouden. Tot de Tweede Wereldoorlog zijn ruim 20.000 Nederlanders naar Canada vertrokken. Deze stroom stagneerde in de jaren '30 toen de Canadese regering als gevolg van de economische crisis overging tot een bijna volledige immigratiestop.

DE KONINKLIJKE FAMILIE EN NEDERLANDSE MILITAIREN IN CANADA

De Tweede Wereldoorlog bracht beide landen definitief tot elkaar.
Dit kwam enerzijds door het verblijf dat de Koninklijke Familie en Nederlandse militairen in Canada genoten en anderzijds door

het aandeel van het 1e Canadese Leger in de bevrijding van ons land.
Prinses Juliana en haar dochters Beatrix en Irene verbleven de gehele oorlog in Ottawa. Prinses Juliana deed daar veel werk voor het Rode Kruis. Nederlandse militairen en zeelieden waren graag geziene gasten in haar woning. Op 19 januari 1943 werd prinses Margriet geboren. De kerk waarin zij op de verjaardag van haar vader, 29 juni, is gedoopt en de huizen waar het gezin woonde, zijn nu allemaal kleine monumenten en een vast onderdeel van de toeristische 'sight-seeing tour' door de stad. Als dank voor het gastvrije verblijf gedurende de oorlogsjaren schenkt Koningin Beatrix ieder jaar tienduizenden tulpenbollen aan de stad. Haar moeder is in 1948 met deze traditie begonnen.
Het Canadese volk verleende ook gastvrijheid aan Nederlandse militairen. In het Nederlandse troependepot, dat onder bevel stond van luitenant-kolonel G.J. Sas, kregen Nederlandse vrijwilligers en dienstplichtigen die op het westelijk halfrond woonden, hun eerste militaire scholing. Dit depot was aanvankelijk gevestigd in een meubelfabriek te Stratford. Door de Nederlanders werd deze kazerne de 'Prinses Julianakazerne' genoemd. Eind 1942 werd het depot ondergebracht in Guelph. In september 1943 werd het gesloten. Tevens kregen ruim 200 Nederlanders hun opleiding in een van de vliegscholen van de RAF in Canada.

DE EERSTE CANADESE OORLOGSONDERHANDELINGEN

Canada verklaarde Duitsland op 10 september 1939 de oorlog. Al vóór deze datum hadden reeds duizenden vrijwilligers zich aangemeld bij leger, vloot en luchtmacht. De Canadese strijdkrachten werden op drie plaatsen ingezet, namelijk Canada zelf, dat met name naar het westen (Japan!) moest worden verdedigd, het noordelijk deel van de Atlantische Oceaan, waar constant strijd moest worden geleverd tegen de Duitse onderzeeboten, en het Europese oorlogstoneel.
De Canadese marine en ten dele ook de luchtmacht waren van het begin tot het einde van de oorlog verwikkeld in gevechtshandelingen op de Atlantische Oceaan, de levensader van de geallieerden. In de Battle of Britain, de strijd om het bezit van het Engelse luchtruim in augustus en september 1940, vocht een squadron mee van de Royal Canadian Air Force. Ook dienden veel Canadezen bij de Royal Air Force.
Het leger kreeg zijn vuurdoop in Hong Kong in december 1941. De Royal Rifles of Canada en de Winnipeg Grenadiers trachtten vergeefs schouder aan schouder met Britse en Indische troepen een Japanse bezetting van dit eiland te voorkomen. De gevechten kostten aan Canadese zijde 290 doden en 493 gewonden. Daaraan moeten nog eens worden toegevoegd de militairen die de zeer slechte omstandigheden in de Japanse krijgsgevangenkapen niet overleefden. Uiteindelijk keerden 550 van de 1975 Canadezen die naar Hong Kong waren afgevaren, nooit meer naar hun vaderland terug.
Begin 1942 werd het 1e Canadese Leger gevormd. Generaal A.G.L. McNaughton was de eerste commandant. Het was aanvankelijk weinig succesvol. Het eerste belangrijke contact met de vijand was bij de 'raid' bij Dieppe op 19 augustus 1942. Verschillende Canadese regimenten, in totaal 5.000 man, en 1.000 Britse commando's en Amerikaanse Rangers stoten op een onneembare Duitse verdedigingslinie en moesten na wanhopige gevechten snel terugtrekken. De verliezen waren groot: 907 Canadezen, dat wil zeggen een vijfde van het totale aantal, verloren hun leven. Een ander opmerkelijk getal: de RAF verloor toen 106 vliegtuigen, meer dan op welke andere dag van de oorlog ook. Omdat het geallieerde opperbevel veel leerde van de mislukking bij Dieppe, bleef het aantal doden op D-day, 6 juni 1944, beperkt - een schrale troost.

OPMARS DOOR SICILIë EN DE LAARS VAN ITALIë

Met de invasie van Sicilië op 10 juli 1943 begon het succesvolle deel van het optreden van het 1e Canadese Leger. Onder aanvoering van generaal-majoor G.G. Simonds, de commandant die in oktober en november

1944 het Canadese leger in het gevecht om de Schelde aanvoerde, vochten de 1e Canadese Infanteriedivisie en de 1e Canadese Tankbrigade mee als onderdeel van het 8e Britse Leger onder generaal Sir Bernhard L. Montgomery. Van de invasiemacht maakte ook het 7e Amerikaanse Leger onder luitenant-generaal George S. Patton deel uit. Binnen 38 dagen was Sicilië veroverd. De geallieerden hadden nu een uitstekende uitvalsbasis voor een invasie van het Italiaanse vasteland. Tevens was een vrije doorvaart over de Middelandse Zee gewaarborgd. Daarnaast hielp het snelle geallieerde succes mee aan de val van Mussolini. In totaal lieten bij de verovering van Sicilië 562 Canadezen het leven, raakten er 664 gewond en werden er 84 krijgsgevangenen gemaakt.
Na het aftreden van Mussolini namen de Duitsers de verdediging van Italië over. Zij bouwden hun belangrijkste verdedigingslinie op ten zuiden van Rome. Deze liep van kust tot kust.
De Canadezen vormden de speerpunt van de aanval op de laars van Italië bij Reggio di Calabia, aan de overkant van de Straat van Messina. De opmars door Zuid-Italië van het 5e en 8e Leger ging tamelijk snel. De Duitse verdedigingslinie leek echter onneembaar. De Canadese troepen werden in november versterkt met de staf van het 1e Canadese Korps onder luitenant-generaal H.D.G. Crerar en met de 5e Canadese Pantserdivisie, dat nu onder bevel kwam van generaal Simonds. Generaal-majoor C. Vokes nam zijn commando over de 1e Infanteriedivisie over.
Rond Kerstmis leverden de Canadezen zeer zware gevechten in de middeleeuwse plaats Ortona aan de Adriatische Zee, waar huis na huis apart veroverd moest worden. Op 28 december was deze stad officieel in geallieerde handen. Deze gevechten zijn illustratief voor de periode die nog zou volgen. Bij stukjes en beetjes werden de Duitse linies opgepeuzeld, waarna de vijand zich keer op keer terugtrok op een volgende verdedigingslijn.
In de winter vond er een nieuwe commandowisseling plaats. Generaal-majoor B.M. Hoffmeister werd bevelhebber van de 5e Pantserdivisie. Generaal Simonds ging terug naar Engeland, evenals generaal Crerar die het bevel over het 1e Canadese Leger ging voeren. Zijn plaats bij het 1e Canadese Korps werd overgenomen door generaal-majoor E.L.M. Burns.
In de lente 1944 verstevigden de Duitsers hun positie ten zuiden van Rome. Zij legden twee enorme linies aan, de Gustav Linie en de Adolf Hitler Linie. Het 8e Leger, inclusief het 1e Canadese Korps, werd in april en mei in het geheim verplaatst naar de westkust. Te zamen met het 5e Leger bestormde het de Duitse linies. Op 18 mei namen Poolse troepen Montecassino in en op 4 juni veroverden de Amerikanen Rome. De geallieerden zetten hun offensief met grote kracht voort. De Duitsers konden zodoende geen troepen overplaatsen naar Noordwest-Europa, waar intussen de succesvolle geallieerde invasie had plaatsgevonden.
Gedurende de herfst en de winter vocht het 1e Canadese Korps weer meer aan de Adriatische kust. De Duitsers hadden zich teruggetrokken achter de formidabele Gothische Linie om koste wat kost de Povlakte en Lombardije te behouden. Daar lagen veel fabrieken die zeer belangrijke goederen voor de oorlogsvoering produceerden. Na weken strijd werd Rimini ingenomen en de weg naar de Po leek open te liggen. Het begon echter weken achtereen te regenen en de Duitsers konden zich weer versterken. Ondanks aanvallen over een breed front konden de geallieerden in de winter het noorden van Italië niet bereiken.

FRANKRIJK EN BELGIë BEVRIJD

Ondertussen was het 2e Canadese Korps erin geslaagd vanuit Normandië de grote rivieren van Nederland te bereiken. De opmars begon op D-day, 6 juni 1944. Toen namen ongeveer 14.000 Canadezen, onder bevel van generaal-majoor R.F.L. Keller, deel aan Operatie Overlord, de landing op de Normandische kust. Hun invasiegebied was het 'Juno'-strand. De 3e Canadese Infanteriedivisie had het grootste aandeel. Ook andere onderdelen van het leger, zoals de 2e Canadese Pantserbrigade, deden mee aan de bestorming. Tevens namen de Royal

Canadian Navy en de Royal Canadian Air Force op allerlei wijzen aan de invasie deel. Totaal verloor de Canadese aanvalsmacht hier 1.074 man, onder wie 359 gesneuvelden.
De landing was geslaagd; er was een gat in de Atlantikwall geslagen. Meer landinwaarts bleven de Duitsers standhouden mede dankzij het ongunstige gevechtsterrein. De Canadezen vochten verwoed tegen de Duitse pantserdivisies. Het gevolg was onder meer dat een stad als Caen, die dicht bij het invasiestrand lag, bijvoorbeeld pas op 10 juli kon worden ingenomen. Verder hadden de Canadezen tot taak Duitse troepen aan zich te binden om een Amerikaanse doorbraak bij Cherbourg te vergemakkelijken.
Op 23 juli werd het hoofdkwartier van het 1e Canadese Leger operationeel. Behalve Canadezen ressorteerden hieronder ook, voor kortere of langere tijd, een Poolse pantserdivisie, een Brits korps en verschillende Amerikaanse, Tjecho-Slowaakse, Belgische en Nederlandse eenheden.
In augustus trachtten de geallieerden bij Falaise de Duitsers in te sluiten. Dit lukte ten dele. 50.000 Duitse militairen werden gevangen genomen of sneuvelden. Een zelfde aantal wist te ontkomen. Zij trokken zich vrijwel direct terug op hun eigen grondgebied achter de Westwall. Frankrijk was nu bijna geheel bevrijd.
Het 2e Canadese Korps kreeg vervolgens tot taak de Duitsers van de kust van Noord-Frankrijk en België te verdrijven. Dit verliep succesvol. Dieppe, waar de Canadezen twee jaar eerder zo'n traumatische ervaring hadden beleefd, Boulogne en Calais verwelkomden hun bevrijders. Ondertussen nam de 11e Britse Pantserdivisie Antwerpen in. Nog meer naar het oosten poogden Engelsen en Amerikanen tevergeefs een bruggehoofd over de Rijn in handen te krijgen om van daaruit, althans volgens de plannen van Montgomery, door te stoten naar het Ruhrgebied, het industriële hart van Duitsland. Dit uiteindelijke doel, de opzet van Operatie Market-Garden, werd echter niet bereikt. De verwachting dat de oorlog snel zou zijn afgelopen, werd niet bewaarheid.

DE STRIJD OM DE SCHELDEMONDING

In deze omstandigheden werd de noodzaak om de haven van Antwerpen in gebruik te nemen steeds groter. Dit was tot dan toe onmogelijk, omdat de Duitsers de Scheldemonding volledig beheersten. Was deze eenmaal in geallieerde handen, dan zou de aanvoerlijn voor personeel, materieel, voedsel en medicamenten, die tot dan toe nog steeds via noodhavens op de Normandische kust plaatsvond, aanzienlijk kunnen worden verkort. Het 1e Canadese Leger, in de maanden aangevoerd door generaal Simonds, kreeg tot taak de Scheldemonding te veroveren. Dit was om drie redenen een zeer moeilijke opgave. Ten eerste was de Duitse tegenstand buitengewoon fel. Hitler had persoonlijk bevolen om dit gebied nooit over te geven. Daarnaast waren de terreinomstandigheden zeer zwaar. Veel gebieden waren onder water gezet. De gevechten waren zodoende bijna geheel een infanterie aangelegenheid. In de derde plaats hadden de Canadezen en Britten op praktisch ieder gebied met enorme tekorten te kampen. Dit werd voor een belangrijk deel veroorzaakt doordat Montgomery, met steun van opperbevelhebber generaal Dwight D. Eisenhower, tot half oktober bleef gokken op succes bij twee operaties, namelijk een doorstoot naar het Ruhrgebied èn de bevrijding van de Scheldemond. Pas toen de eerste operatie niet haalbaar bleek, onder andere omdat het niet lukte de Duitsers uit de Peel te verdrijven, hergroepeerde Montgomery zijn troepen en concentreerde zich volledig op de andere operatie.
Zoals vermeld, verliep de Canadese opmars zeer moeizaam. De 2e Infanteriedivisie stootte aanvankelijk tamelijk snel door in de streek ten noorden van Antwerpen richting Zuid-Beveland. Rond Woensdrecht, de toegangspoort tot het schiereiland, hadden de Duitsers zich verzameld en versterkt. Een zeer zwaar gevecht volgde. Op 16 oktober viel deze plaats tenslotte in Canadese handen. Op diezelfde datum vond de hergroepering van de 21e Legergroep plaats en kon de 4e Canadese Pantserdivisie de toegang tot

Zuid-Beveland verder afsluiten door op te rukken in de richting van Bergen op Zoom. Deze stad werd, eveneens na felle gevechten van huis tot huis, op 24 oktober ingenomen. Een week later was Zuid-Beveland bevrijd.
In dezelfde maand slaagde de 3e Canadese Infanteriedivisie erin Zeeuws-Vlaanderen te heroveren. Om het Leopold-kanaal over te kunnen steken en vervolgens de 'zak' van Breskens in te kunnen nemen, moesten de Canadezen ongekend zware gevechten leveren. Een extra probleem vormde de gevechtsmoeheid die nu bij de meeste militairen optrad. Zij hadden al maanden achtereen gevochten, zonder uitzicht op een snelle beëindiging van de strijd en op een spoedige aflossing (dit was onmogelijk omdat er te weinig vervangende eenheden beschikbaar waren). Psychiatrische rapporten getuigen van schrijnende toestanden. Op 3 november zakte de tegenstand definitief ineen en vluchtten de laatste Duitsers naar Walcheren.
Dit schiereiland was veranderd in één grote vesting. Besloten werd het van drie kanten aan te vallen, namelijk over land vanuit Zuid-Beveland, over de Schelde vanuit Zeeuws-Vlaanderen en vanuit het westen over zee. Over land was de enige toegangsweg de lange, smalle Sloedam. Aan het eind ervan stond Duitse artillerie opgesteld en hadden zich scherpschutters ingegraven. De vijand kon de aanstormende eenheden van de 5e Infanteriebrigade eenvoudig opwachten. Toch slaagden de Canadezen erin, weliswaar ten koste van zware verliezen, hier een bruggehoofd te vestigen. De huidige minister van Veteranenzaken, Georg Hees, verdiende hier zijn sporen. Het succes was mede te danken aan de aanvallen van eenheden van de 52e Britse (Lowland) Divisie, die vanuit Zeeuws-Vlaanderen doormiddel van amfibische landingen hier eveneens vaste voet aan de drassigge grond hadden gekregen. Vanuit zee was ondertussen de aanval ingezet door eenheden van de 4e 'Special Service' Brigade die vanaf het water en uit de lucht vuursteun ontvingen. Tevoren waren op een aantal plaatsen de dijken kapot gebombardeerd, zodat Walcheren was ondergelopen en de Duitse troepen gedwongen waren zich met hun materieel naar hoger gelegen gedeelten te verplaatsen. Daar bleven zij zich tot het laatste moment verdedigen, maar moesten op 8 november hun verzet staken.
Nog was de Antwerpse haven niet toegankelijk. De Westerschelde was bezaaid met mijnen. Het kostte nog eens drie weken om die allemaal op te ruimen. Op 28 november voer het eerste konvooi, onder leiding van de in Canada gebouwde 'Fort Cataraqui', de haven binnen. De opdracht was uitgevoerd. De Canadezen hadden bij de strijd om de Schelde ruim 6.000 militairen verloren aan gesneuvelden, gewonden en vermisten. De meeste overledenen liggen begraven op de Canadese oorlogsbegraafplaats te Bergen op Zoom.

HET BEVROREN WINTERFRONT EN DE MOOISTE LENTE

Gedurende de wintermaanden moest het Canadese leger de frontlijn langs de grote rivieren ten westen van Nijmegen verdedigen. Dit was zeker geen passieve taak. Zo moest het 'eiland' ten noorden van de Waal tussen Arnhem en Nijmegen worden behouden. Bevelhebber generaal Crerar hield daarnaast terecht rekening met een Duitse aanval over de Maas, richting Antwerpen, het einddoel van het mislukte Ardennenoffensief. Bovendien behielden de Duitsers bij Kapelsche Veer een bruggehoofd op de zuidoever van de Maas. Een bevroren front, soms letterlijk en figuurlijk. Het schizofrene voor veel militairen van die tijd van relatieve rust en toch voortdurend gevaar, kan het beste worden geïllustreerd met de afgebeelde twee foto's: gezellig kerst vieren en de volgende dag weer patrouille lopen.
Begin februari zette Montgomery de aanval in met als doel de Duitsers terug te dringen tot over de Rijn. Het 1e Canadese Leger moest vanuit de 'corridor' bij Nijmegen de Duitsers in zuidoostelijke richting verdrijven uit het gebied tussen de Rijn en de Maas, terwijl het 9e Amerikaanse Leger vanuit het zuidoosten zou oprukken. De opmars door de modder en de bossen was zeer zwaar. Op 21 februari werd de zo gevreesde Siegfried Linie doorbroken en op 10 maart trok de

vijand zich geheel terug achter de Rijn. De gevechten hadden een hoge tol geeist. Het 1e Canadese Leger verloor deze maand ruim 15.000 militairen aan doden, gewonden en vermisten. Van hen hadden ruim 5.000 de Canadese nationaliteit.
De Duitsers waren nu helemaal in het defensief gedrongen. In de laatste weken van maart staken de geallieerden op verschillende plaatsen de Rijn over. Het 1e Canadese Leger kreeg de laatste maanden van de oorlog de taak via Arnhem een aanvalsroute naar het noorden te openen, en vervolgens Noordoost-Nederland, de Noordzeekust tot de Elbe en West-Nederland te bevrijden.
Gedurende februari en maart had een van de grootste voor de Duitsers geheim gehouden operaties plaatsgevonden, namelijk de verplaatsing van het 1e Canadese Korps van het Italiaanse naar het Nederlandse front. Hierdoor werd de onder de vlag van het 1e Canadese Leger opererende troepenmacht veel meer Canadees dan ooit tevoren. Koningin Beatrix zei in haar toespraak voor het Canadese parlement op 10 mei jongstleden niet voor niets dat de Nederlanders, wanneer zij praten over hun bevrijders, in de eerste plaats aan de Canadezen denken.
De opmars van het 2e Canadese Korps door Noordoost-Nederland verliep voorspoedig. De 4e Pantserdivisie onder generaal-majoor C. Vokes nam op 5 april Almelo in en ging vervolgens verder over Duits grondgebied. De 1e Poolse Pantserdivisie onder generaal-majoor S. Maczek bevrijdde het grensgebied ten noorden van Almelo. De 2e Canadese Infanteriedivisie ging in een rechte lijn richting Groningen, dat op 16 april na felle gevechten werd ingenomen. Op de linkerflank bevrijdde de 3e Divisie verschillende IJsselsteden, zoals Zutphen - na zware gevechten -, Deventer, en Zwolle. Zij stootten vervolgens door tot in Friesland. In verschillende gebieden en steden hebben de Canadezen bij het verkrijgen van inlichtingen, het oppakken van Duitsers en in andere opzichten veel steun gekregen van het Nederlandse verzet. Het 2e Korps zette hierna zijn weg voort naar Noord-Duitsland.
Het 1e Korps onder bevel van luitenant-generaal Ch. Foulkes, bestaande uit de 1e Infanterie- en 5e Pantserdivisie, de 49e Britse Infanteriedivisie en de 1e Canadese Pantserbrigade concentreerde zijn inspanningen op de Veluwe. De 49e Divisie veroverde na felle straatgevechten Arnhem. De 1e Divisie rukte langs de oostoever van de IJssel op, stak deze rivier tussen Zutphen en Deventer over, nam Apeldoorn in en stopte tenslotte bij de Grebbelinie. Tegelijkertijd was de 5e Divisie in één keer doorgestoten naar het IJsselmeer. Eind april werd deze divisie verplaatst naar Noordoost-Groningen, waar de Duitsers zich hadden verschanst rond Delfzijl. Op 1 mei werd deze plaats veroverd.
De geallieerden aarzelden naar West-Nederland door te stoten. De Duitsers zouden dan, zo werd verwacht, alles vernielen en onder water zetten en de hongerende bevolking zou nog meer leed te doorstaan krijgen. Eind april werd een wapenstilstand van kracht er werd overeengekomen dat de Duitsers zouden stoppen met vernielingen en voedseltoevoer zouden toestaan wanneer het verzet geen aanslagen meer zou plegen.
Met name voor de bevolking in de steden in West-Nederland was een einde gekomen aan de Hongerwinter, waarin ruim 22.000 mensen het leven verloren. Door de lucht en over land werden grote hoeveelheden voedsel, medicamenten en brandstoffen aangevoerd. De Canadezen hadden een zeer groot aandeel in deze transporten.
Op 4 mei gaven de Duitse troepen in Noordwest-Duitsland, Denemarken en Nederland zich onvoorwaardelijk over. De capitulatie in Nederland werd de volgende dag in Hotel De Wereld apart geregeld. Generaal Foulkes nam, in aanwezigheid van prins Berhard als Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten, de overgave in ontvangst van generaal J. Blaskowitz, de opperbevelhebber van de Duitse troepen in Nederland.
Een niet zo bekend, maar wel belangrijk historisch Canadees wapenfeit was de arrestatie van de hoogste Duitse autoriteit in Nederland, 'Reichskommissar' A. Seyss-Inquart, op het vliegveld Twenthe op 8 mei. In het tribunaal van Neurenberg zou hij de doodstraf krijgen.

In West-Nederland waren de Canadezen ondertussen begonnen aan hun glorieuze intocht. Ongelooflijke taferelen speelden zich af, zoals in het begin van dit artikel reeds is beschreven. Nederland was vrij!
De Canadezen werden ondergebracht in provisorische tentenkampen en bij particulieren thuis. Zij moesten meteen aan de slag. 120.000 krijgsgevangenen werden afgevoerd. Voedsel en medicijnen werden uitgedeeld. De brandstofnood werd zo veel mogelijk gelenigd.
Na de bevrijding bleven de Canadezen ongeveer een jaar in Nederland. Zij hebben toen een belangrijke bijdrage geleverd aan de wederopbouw van Nederland. Om de verveling bij de militairen tegen te gaan organiseerden het leger en de burgerij vele ontspanningsactiviteiten. In deze periode zijn vele, vaak blijvende vriendschappen tussen Canadezen en Nederlanders gesloten. Meer dan tweeduizend Nederlandse vrouwen stapten met een Canadees in het huwelijksbootje.
De repatriëring verliep in fasen. Tot augustus moest een aantal Canadezen beschikbaar blijven voor een eventuele strijd tegen Japan. Tevens zou Canada tot mei 1946 ook een aandeel leveren aan de bezetting van Duitsland. Daarnaast was het aantal schepen te beperkt om iedereen tegelijk naar huis te brengen. Eind 1946 vertrokken de laatste Canadezen uit Nederland.
Ongeveer 5.700 Canadezen gaven hun leven voor de bevrijding van ons land. De meesten van hen liggen op de grote oorlogsbegraafplaatsen bij Bergen op Zoom, Holten en Groesbeek. Vele honderden kregen hun laatste rustplaats op tientallen kleinere begraafplaatsen.

CANADA EN DE TWEEDE WERELDOORLOG: ENKELE CIJFERS

De bijdrage van Canada aan de geallieerde zaak blijkt uit de volgende getallen. Meer dan 45.000 Canadese militairen zijn gesneuveld. Gedurende de Eerste Wereldoorlog vonden trouwens meer dan 60.000 Canadezen de dood. Voordat de Tweede Wereldoorlog begon, dienden in de Canadese krijgsmacht 80.000 militairen. Gedurende de oorlog liep dit aantal op tot uiteindelijk meer dan één miljoen op een totale bevolking van elf miljoen. Canada bezat in 1945 een leger van zes divisies. Het land had een enorme oorlogsindustrie opgebouwd. Op het diplomatieke vlak vervulde het vaak een zeer belangrijke functie als schakel tussen de Verenigde Staten en Groot-Brittannië.
De Royal Canadian Navy (RCN) bezat aanvankelijk slechts zes vrij moderne onderzeebootjagers, vijf kleine mijnenvegers en twee oefenschepen, maar beëindigde de oorlog met 373 gevechtsschepen, die voor het merendeel in Canada waren gebouwd. De parate en reserve-eenheden telden in 1939 3.000 militairen; in 1945 was dit aantal gestegen tot 113.000. 1.190 RCN militairen verloren hun leven.
De Royal Canadian Air Force bestond aanvankelijk uit 3.100 mensen en had aan het eind van de oorlog 249.624 man binnen de organisatie. Van dit krijgsmachtdeel gaven 17.100 man hun leven.

BLIJVENDE BANDEN

Na de oorlog zijn op velerlei wijze blijvende contacten ontstaan tussen Canadezen en Nederlanders. Ongeveer 200.000 landgenoten hebben Canada als hun tweede vaderland gekozen. De Canadese regering stimuleerde hun overkomst, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Amerikaanse regering, die een minder ruim toelatingsbeleid voerde. Hoewel voor vrijwel alle immigranten de beginjaren bijzonder zwaar waren, hebben de meesten toch een goed bestaan kunnen opbouwen.
Andere banden zijn ontstaan door de vele persoonlijke contacten tussen Canadese veteranen en Nederlandse burgers. Zij onderhouden vaak een intensieve briefwisseling met elkaar. Vele veteranen komen individueel of in groepsverband naar ons land om hun gesneuvelde kameraden te gedenken en bekenden op te zoeken. Het is voor hen en de nabestaanden van de gesneuvelden een geweldige steun dat in ons land nog steeds zo veel voor hen wordt gedaan en dat zij nog niet zijn vergeten. Dat er tot op de dag van vandaag monumenten en gedenkstenen over de bevrijding worden

onthuld, verrrast en ontroert hen. In hun eigen land is men daarmee al in de jaren '50 gestopt.
Er bestaat daarentegen in Canada wel een apart Ministerie voor Veteranenzaken. Door bemiddeling van deze instantie zijn er voor de veteranen op financieel en maatschappelijk gebied vele regelingen tot stand gekomen. Het ministerie was tot voor kort echter een vrij log, bureaucratisch werkend apparaat. Met het aantreden van George H. Hees als minister in 1984 is hierin enige verandering ten goede gekomen. Deze bewindsman, die zelf zoals eerder vermeld bij de gevechten om de Sloedam in 1944 gewond raakte, verstaat de taal der veteranen. Sinds de komst van Hees is het ministerie meer klantgericht gaan functioneren. Voor de minister zelf is de oplossing van een individueel probleem belangrijker dan het formeel volgen van allerlei regels. Een goede regeling is op zich belangrijk maar werkelijk begrip voor het aan de andere kant van de oceaan doorstane leed is minstens zo belangrijk.

DE TENTOONSTELLING

De veteranen zijn verheugd dat na ruim 40 jaar in hun eigen land een grote tentoonstelling over hun aandeel in de bevrijding van ons land is georganiseerd. Op een rondgang door de verschillende zalen kunnen zij aan de hand van voorwerpen en foto's hun verhaal aan hun verwanten vertellen. Hun ervaringen worden op deze manier tastbaarder.
De tentoonstelling is chronologisch-thematisch opgezet, waardoor de bevrijding in de jaren 1944-1945 in een juist perspectief wordt geplaatst. De bezoekers zullen zich realiseren dat er al eerder contacten tussen beide landen waren, maar dat de hechte banden zoals ze nu bestaan, zijn voortgekomen uit de ervaringen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Een groot deel van de expositie is gewijd aan de opkomst van het Nationaal-Socialisme, de aanval op Nederland en de bezettingstijd in al haar aspecten. Op deze manier krijgen de Canadese bezoekers een beter idee van de Tweede Wereldoorlog in het algemeen en van het land dat hun landgenoten bevrijdden in het bijzonder. Het wordt hun hopelijk duidelijk waarom de Nederlandse bevolking zo blij was met hun komst. Ook de vele naoorlogse contacten worden belicht. De spil is echter de mooiste lente, de bevrijding van Nederland boven de grote rivieren in het voorjaar van 1945 - en van Zeeland en West-Brabant in het najaar van 1944.
In een van de vele diorama's is de intocht in een stad in West- Nederland levensecht nagebouwd. De figuren die hier staan opgesteld, zijn speciaal voor deze expositie gemaakt. Dit geldt ook voor tien grote landkaarten die in de tentoonstelling te zien zijn. Deze zijn ontworpen door een vormgever van het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum en uitgevoerd door de Topografische Dienst. Tevens zijn er speciaal voor deze expositie videoclips gemaakt, en wel over de Duitse aanval op Nederland, de Hongerwinter, de Koninklijke Familie in Canada, de Canadese operaties in Noordoost-Nederland en de onthulling op 31 oktober 1987 van het monument bij de Sloedam ter nagedachtenis aan de aldaar gesneuvelde en gewonde Canadezen.
Zeer bijzonder is het aparte deel van de expositie dat bestaat uit ongeveer 60 werken van Canadese oorlogskunstenaars met betrekking tot de bevrijding van Nederland en de periode erna. Al tijdens de Eerste Wereldoorlog waren er in de Canadese strijdmacht aparte kunstenaars aangesteld die de oorlog artistiek moesten vastleggen. Dit is in de Tweede Wereldoorlog weer gebeurd.
Het derde onderdeel van de 'The Sweetest Spring' is opgebouwd rond het thema het Huis van Oranje-Nassau en de Nederlandse onafhankelijkheid. In de zaal waarin dit gedeelte van de tentoonstelling is ondergebracht, heeft de koningin de openingsceremonie verricht.
De organisatie van de 'The Sweetest Spring' was mogelijk dankzij de medewerking van een groot aantal instanties en particulieren. Zo zijn er onder meer bruiklenen geëxposeerd uit de Stichting Historische Verzamelingen van het Huis van Oranje-Nassau, het Koninklijke Huisarchief, de Anne Frank Stichting, het Rijksinstituut voor Oorlogsdo-

cumentatie, het Nationaal Oorlogs-Verzetsmuseum en Museum Het Prinsenhof.
De expositie is in het Canadian War Museum te bezichtigen tot maart 1989. Daarna zal zij waarschijnlijk door Canada gaan 'rondreizen'. De kans is groot dat de tentoonstelling, of in ieder geval het 'War Art' gedeelte in 1990 naar Nederland zal komen.

In Canada is van de zijde van de veteranen en de Nederlandse immigranten reeds veel belangstelling voor de expositie getoond. De unieke band tussen Canada en Nederland wordt ermee bevestigd.

*) De auteur is verbonden aan de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf.

KI. SIERKSMA

Kerkzegel met militair-historisch tintje

In verband met de te verwachten grote bezoekersstroom aan de 15de eeuwse kerk van het dorp Wikel (gemeente Gaasterlân/Sleat) in het zuiden van Friesland - de kerk is dit jaar opgenomen in het vermaarde 'NCRV-Kerkpad', werd mijn hulp ingeroepen voor de verantwoorde vormgeving van een Kerkzegel. Men zou daarvan een stempel laten maken, waarvan de bezoekers een afdruk in hun programmaboek kunnen krijgen.
De kerk was in voor-reformatorische tijd toegewijd aan de heilige Gregorius en geniet sedert het begin van de 18e eeuw grote vermaardheid door een kolossaal, zeer fraai praalgraf voor de veldheer en vestingbouwkundige *Menno baron Van Coehoorn*. Beide gegevens werden nu op zinvolle wijze in het ontwerp opgenomen en wel als volgt. Sint Gregorius had als traditioneel kerkelijk attribuut een (vredes- en Heilige Geest-) duif. Deze nu duidelijk als vredessymbool te interpreteren vogel strekt zich uit boven de contouren van een zeven-puntig vestingplan, zoals Menno van Coehoorn dat als meest ideale vorm heeft opgezet. Maar in kerkelijke zin is er te verwijzen naar de zeven Gaven waarmede God door de Heilige Geest de Messias toerustte voor zijn taak (Jesaja 11:2). Aldus kon op zinvolle en historisch zowel kerkelijk verantwoorde wijze een stukje militaire historie worden vastgelegd.
Het rondschrift S(igillum) Eccl(esiae) in Pago Wikel reformatorae (dat is: zegel van de Hervormde kerk in het dorp Wikel) wijkt met het latijn af van de in Friesland overigens gebruikelijke Friese tekst, omdat er op een der oudste avondmaalsbekers ook een latijns opschrift is vastgelegd.

C.A. HESHUSIUS

Het dagboek van Luitenant Donck (XXXVII)

26 JULI 1902: DE KAPITEIN EN DONCK NAAR LHO SEMAWé

We weten nog dat onze luitenant tesamen met zijn kapitein waren aangewezen voor een examencommissie welke te Lho Semawé een adjudant moesten testen of hij in de termen zou vallen om tot onderluitenant te worden benoemd. Deze rang - de hoogste die een onderofficier zou kunnen bereiken, was bij de infanterie pas in 1895 ingesteld. Alvorens benoemd te worden moest de candidaat, die behoorde tot de besten in zijn rang, zich onderwerpen aan een zwaar examen, waarbij naast de practijk ook de kennis van de voorschriften en reglementen een overheersende plaats innam. In de examencommissie moesten drie officieren worden benoemd.

'Om zeven uur gingen wij op stap en waren om 9.15 uur in Geudong. Daar de werktrein niet eerder dan 15.30 uur vertrok, bleven wij in Geudong gezellig rijsttafelen. Op tijd met de trein verder gaande, kwamen wij tegen half vijf op Lho Semawé, waar de overste ons met een potje bier ontving. Toen spoedig naar de barak om uit de kisten een fijn wit pakean (=pak) te diepen. Mens, wat een genot om die rimboe-kleren voor een goed wit uniform om te kunnen wisselen. Spoedig daarna zat ik aan de 'boom', turende naar de zee, welke nog steeds een grote aantrekkingskracht op mij uitoefent. De kapitein en ik zijn de tafelgast van de heer Frijling, de controleur B.B. (Binnenlands Bestuur); nu, het kon slechter. Wat een genot weer eens lekker te eten. Des avonds braaf meegedaan met kegelen.' Natuurlijk was het heerlijk eens uit de routine van de stille verre buitenpost te zijn; Lho Semawé lag gunstig. Niet alleen was er de zee zelf, maar ook de officiers-sociëteit, die vlak bij de 'boom' met aanlegstijger ook op de zee uit keek. 1)

De volgende dag was het zondag; het derde lid, luitenant van Linden Tol uit het bivak Panthé Long, westelijker dan het Peusangan-se, was inmiddels ook gearriveerd. Hij logeerde bij een collega:

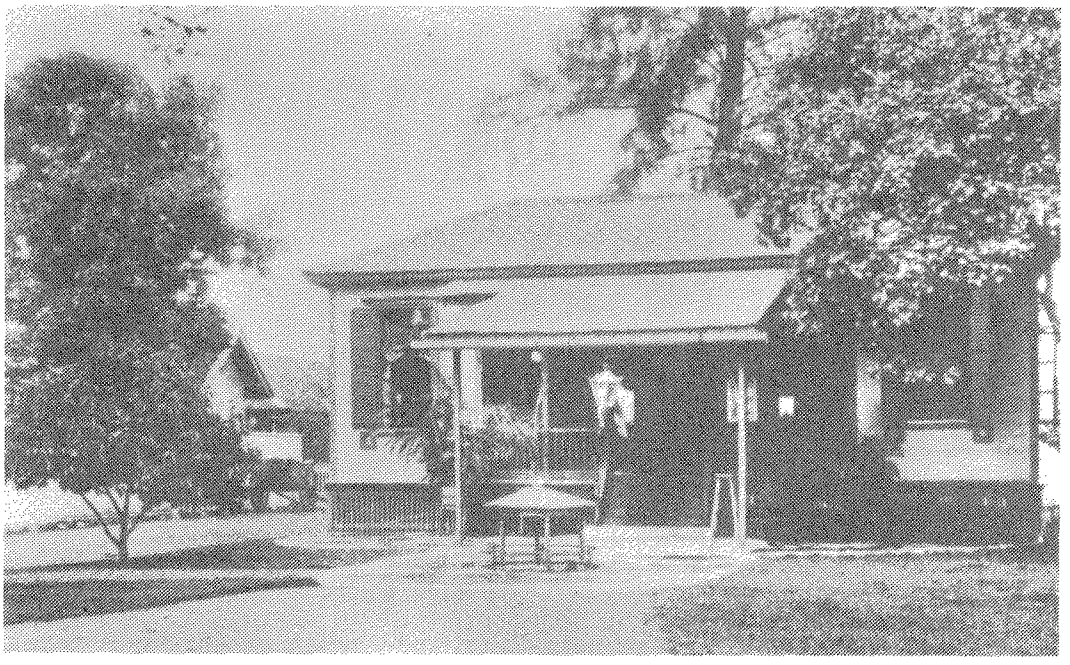
'Deze gastheer vroeg ons 's avonds ook ten eten zodat het middernachtelijk uur reeds lang had geslagen, voor ik mijn hut opzocht.'

En de volgende dag: 'Onze examinandus is een flinke kerel, hij was bij mij in Blang Reumah; voor bevordering zou hij in aanmerking komen, als hij het examen maar had gedaan. Vandaar dat de overste hem in de gelegenheid stelde zich te bekwamen. Om 8 uur begon het examen, des middags deden wij er niet aan.'

Het examen duurde een volle week; kort voor het weekeinde werd de candidaat ziek, zodat pas maandag 4 augustus de laatste dag was. Maar toen was de candidaat ook geslaagd en Donck ging de dag er na weer terug. In Donck's afwezigheid was het in zijn eigen bivak niet rustig geweest, want twee gewonde militairen waren ijlings per werktrein weer naar Lho Semawé getransporteerd. Deze waren gevallen in een nachtgevecht met een Atjehse bende, die zelf negen doden moest achterlaten. Aangezien er juist een schip, de 'Dog', op de rede lag, konden beide gewonden meteen overzee mee naar Koeta Radja, naar het grote militaire hospitaal aldaar.

OLIECONCESSIES

In deze dagen was er steeds sprake van het geven van concessies aan maatschappijen voor petroleumwinning. Donck en zijn elders geplaatste KL-collega Dozy en ook Bouman, hadden daar wel oren naar, want in een 'petroleum-bivak' moest voorshands ook een militaire bescherming zijn. Beslissingen waren nog niet genomen. 'Een der Atjehse hoofden deelde ons mede dat hij tijdens zijn omzwervingen in de bossen en bergen een petroleum vindplaats had ontdekt. Hij wilde nu wel gaarne, dat wij eens mede gingen. Ik zal er over schrijven aan een der geologen van het petroleum bivak. Bouman en ik dromen al van petroleummagnaten.'

Lho Semawé de officiers-sociëteit waar Donck des avonds op de voorgalerij of buiten op het platje zat te turen over de zee. In een lekker schoon wit uniform. (Foto collectie H.W. Frijling)

Als commentator van het dagboek vlogen wij recentelijk bij een onzer Atjeh-reizen zeer laag boven het moderne Lho Semawé; dat was inmiddels vanwege zeer grote vloeibare aardgasvondsten omgetoverd tot een uitgebreid industriegebied. Met aan de kade grote tankers die vloeibaar gas voor de export laadden.

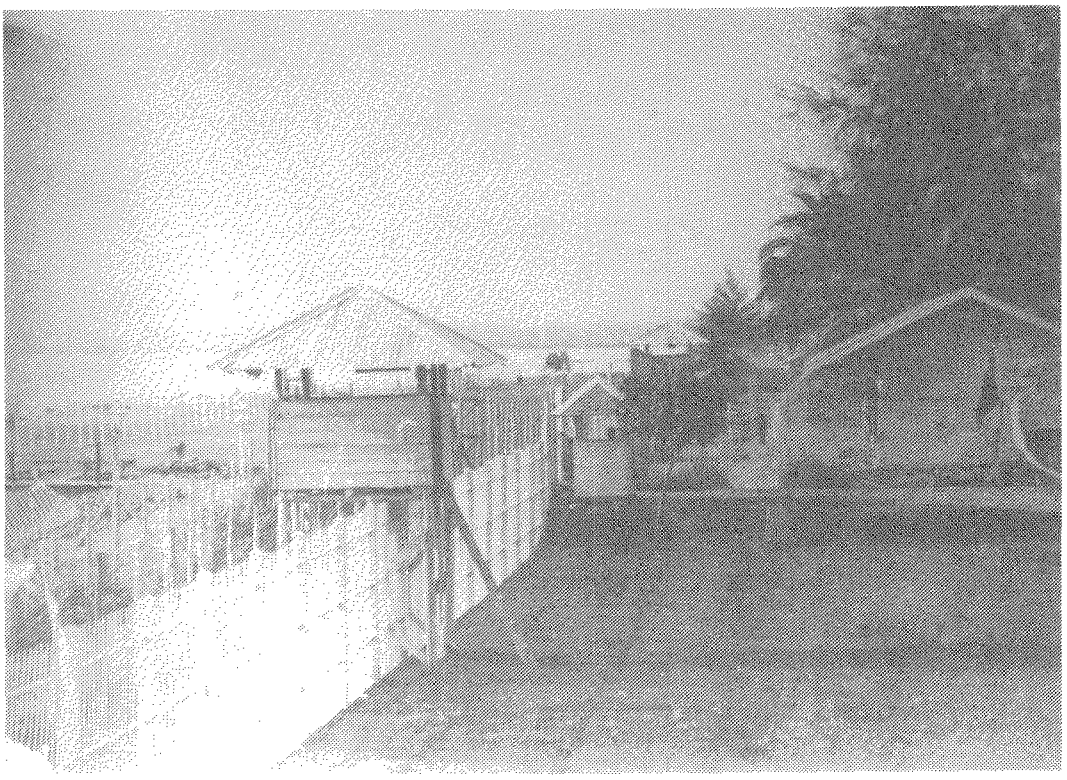
RISICO

In begin augustus 1902 nam luitenant Donck een onaanvaardbaar risico. Hij beschrijft het luchtigjes als volgt:

'De Atjehers werken thans ijverig aan de wegenaanleg in onze kampong. Ik ging eens een kijkje nemen; dat doe ik dan ongewapend; alleen een flinke rottanstok heb ik medegenomen. Terwijl ik zo tussen de Atjehers doorscharrel en met hen een praatje maak - de meesten ken ik al - zie ik ineens twee Europese fuseliers met hun geweer achter mij staan. De jongens vonden dat maar alles behalve van hun luitenant, dat hij er alleen op uit trok. Ach jongens, ik kèn deze mensen, mij zal niets gebeuren als ik geen wapens draag; zij begrijpen dat ik niet bang ben en dat is voor hen voldoende. Maar mijn jongens vonden dit geen logica en bleven bij mij. In een gesprek met de Atjehers - fijn als je met de mensen kunt praten - vroegen zij mij, of zij na afloop van het werk vruchten mochten plukken. Ja, dat vond ik goed, maar zij moesten een paar bomen voor ons over laten. Nu, dat vonden de kerels best.'

Reeds eerder hebben de lezers begrepen dat de betrokken Atjehers werk in zogenaamde 'herendienst' (een soort belasting 'in nature' of werkkracht) verrichten. De beide fuseliers hadden de zaak beslist beter door dan hun luitenant toen zij hem lijflijk gingen bewaken. In soortgelijke situaties zijn meermalen militairen door Atjehers om het leven gebracht. Meestal met de typerende stiletto van dat land, de rondgebogen reuntjong. De meest illustere figuur die zo door moordenaarshanden viel (men sprak van de 'Atjeh-moorden') was in 1913 in de Pidië-streek de luitenant-kolonel W.B.J.A. Scheepens.

Reeds lang hadden militairen in Atjeh in bepaalde streken de order nimmer alleen en nimmer ongewapend buiten het kampement te komen. Officieren alsook hogere bevelvoerende kaderleden moesten zich

Lho Semawé; de buitenpost was wèl omgeven door een fikse versperring. Hier uitzicht op de baai, bij de 'boom' of douanekantoortje en aanlegsteiger. Op de voorgrond een verhoogde uitkijkpost en iets verder het schilderhuisje met wachtpost bij de uitgang van het kampement naar de zeezijde. *(Foto collectie H.W. Frijling)*

steeds in zulke gevallen doen vergezellen door een gewapende soldaat. Zo'n lijfwacht noemde men in het militaire jargon een 'dardanel'.
Uiteraard betroffen deze aanslagen altijd maar eenlingen; doch steeds lieden waarvan men het nimmer had verwacht. Onder de officieren was het toen (doch ook vaak later) een soort 'stoere gewoonte' om zich ongewapend bloot te geven. Wij vinden het zovele jaren later wellicht wat frikkerig om luitenant Donck te bekritiseren. Mogen wij hem dan ter compensatie prijzen voor de moeite die hij zich had gegeven om zoveel mogelijk van de zeer moeilijke Atjehse taal te leren, dat hij zich kon mengen in hun alledaagse conversatie. Daarvoor hadden die mensen zeker veel waardering.

DE DOLLARS VAN TOEKOE BIN

Een wat vermakelijke zaak waar Donck mee te maken kreeg was de afdracht van een boete. Op 11 augustus was er in het bivak een samenkomst met de hoofden van de omgeving. Of controleur Frijling van het bestuur er bij was of dat de kapitein zelf als civiel bestuursambtenaar optrad (diverse oudere officieren oefenden ook tegelijk het civiele gezag uit), vermeldt het dagboek niet.
'Een groot gedeelte van de dag gaat voorbij met conferenties met Atjehse hoofden. Ook de bevolking, dat wil zeggen het mannelijk gedeelte, komt vaak in het bivak om medicijn (obat) te halen. Toekoe Bin, van Seulema komt vaak. Onlangs kwam ik voorbij zijn woning: hij kwam mij begroeten, maar sprak toen ook over de boete van 500 dollars waarvan heden de vervaldag is. Ja, man, maandag 11 augustus moet ik de 500 hebben, anders kom ik je halen en dan ga je in het gevang.'

Lho Semawé, 1901-1902. Enkele bekenden uit het dagboek. Midden voor staande de BB (binnenlands bestuur) ambtenaar, controleur W. Frijling die toen al - als uitzondering - een fotocamera had en voor menig beeld zorg droeg. Rechts van de boom de eerste figuur in het wit is overste Berenschot (vader van de latere legercommandant). Als Donck zich bij hem meldde was er als thuis steeds een koel potje bier. En verder de officieren van de grote post en doortrekkende collega's. Tesamen met plaatselijke Atjehse notabelen. Let op, deze officiële inheemse gasten mogen ook in het kampement - duidelijk te zien aan de voorzijde in hun buikgordel - de typische als eendenhals gestyleerde stiletto of reuntjong openlijk dragen.
(Foto collectie H.W. Frijling)

Opgemerkt moet worden dat het geen U.S.A.-dollars waren maar een gangbare standaardmunt uit Malakka welke ook (als onze gulden nog niet zover was doorgedrongen) in Atjeh werd gebruikt. Geldboetes konden aan bestuursambtenaren worden opgelegd als zij in hun functie ernstig nalatig waren geweest of bij herhaling de opdrachten van hun chefs hadden genegeerd. Bij niet - of te laat betalen kon men zelfs tijdelijk gearresteerd worden - hier dus naar het bivak worden gebracht - totdat de boete zou zijn betaald.

'In de namiddag kwam hij met zijn gevolg in het bivak. Dat wil zeggen een paar van hen mogen in het bivak, de overigen moeten buiten blijven. Hij (het hoofd) alleen mag zijn wapen dragen; veiligheid voor alles. Typisch staaltje van oosterse mentaliteit. Lang zaten wij nu alles en nog wat te bomen. Hij zegt niet waarvoor hij komt en ik vraag niet waarvoor hij komt. Eindelijk zegt hij: Ik kom geld brengen, maar ik heb slechts 400 dollar. Tel maar uit Toekoe Bin, is mijn antwoord. De uitgetelde 400 dollar berg ik op, maar zeg niets. Dan vraagt hij: Is dat zo goed? Neen, Toekoe Bin, 500 moet ik hebben. Dan volgen er nog 50. Meer heb ik niet, zegt hij. Jammer, Toekoe Bin, dan kom ik U morgenochtend halen. Een gesmoes met zijn volgelingen en dan worden er nog 40 bijgelegd. Hij kijkt mij vragend aan. Neen, Toekoe Bin, nog 10 dollar ontbreken. Zal de Kompenie (='het Nederlands gezag' afgeleid nog van Compagnie, uit de VOC-tijd) mij dáárvoor in het gevang zetten? Ja,

Toekoe Bin, zelfs voor één dollar. Hij neemt afscheid en gaat het bivak uit; maar spoedig keert hij terug en telt er nog . . . 9 neer. Het spelletje herhaalt zich. Maar ook nu keert hij terug met de laatste dollar. Ik laat hem nu een sigaret opsteken en zeg: Toekoe Bin, doet U dit nu nooit weer. Want een andere keer neem ik U dadelijk gevangen.'

Uit alle ervaringen en de vele gesprekken met collega's (en natuurlijk ook chefs) die langer dan mij in het land waren, was Donck al aardig thuis geraakt in de boven omschreven mentaliteit. Overigens behoeft men zich niet al te bezorgd te maken over de financiële positie van de hoofden. Dit bleek alweer twee dagen later bij uitbetaling aan ongeschoolde lokale werkkrachten en sjouwers bij werkzaamheden, bij transporten, de zogenaamde inhuur van 'koelies'. We laten het luitenant Donck zelf maar beschrijven:
'Deze koelies krijgen per dag één dollar plus de kost. Na terugkomst wordt dit geld aan de hoofden uitbetaald. Nu was mij op één van de patrouilletochten ter ore gekomen - dank zij het feit dat ik de gesprekken der Atjehers al versta - dat de hoofden te veel van dat geld achterhouden. De laatste keer heb ik dan ook de koelies het hun toekomende geld zelf ter hand gesteld, tot grote verbazing van de hoofden. Toen de zaak het bivak uit ging, zag ik dat zij in de kampong halt hielden en geld aan het hoofd afdroegen: Doe daar nu maar wat aan!'

GENERAAL VAN HEUTSZ KWAAD

Medio augustus 1902 kwam er een reeks van verwarrende opdrachten die alles te maken hadden met het grote tekort aan troepen dat wij op Atjeh hadden. Voor de bivakcommandanten ging dat betekenen dat zij een deel van hun opdrachten niet meer konden uitvoeren. Met de patrouilles lukte het vaak al niet meer omdat deze - vanwege de veiligheid een vastgestelde minimum aan mankracht moesten hebben - zodat niet alles meer tegelijk kon plaatsvinden Donck zag het aldus: 'Het gescharrel begint weer; hier een plukje, daar een plukje, om wat te kunnen doen; gebrek aan manschappen. Lollig vind ik dat niet; ik zit hier dan als officier moederziel alleen, met een handjevol soldaten. De kapitein schreef mij dat hij voorlopig niet meer terugkomt; neen, dat begrijp ik; voor een compagniescommandant is het geen doen, bij al dat heen en weer gooien van mensen. Wapenen, uitrusting, menage, alles ligt door elkander. Maar de kapitein zorgt overigens goed voor zijn mensen. Als detachementscommandant heb je ook plichten op administratief gebied en zo was ik de hele dag tot laat in de avond daarmee bezig. Mijn administrateur is sedert geruime tijd weg en dus moet ik alles alleen opknappen. Een transport kwam aan; de dienstbrieven waren er vele.'
In deze tijd arriveerde ook de bekende circulaire van het militair commando van Atjeh en Onderhorigheden van 12 augustus 1902, getekend te Koeta Radja door luitenant-generaal J.B. van Heutsz, de civiele en militaire gouverneur. Het ging over de vele successen van de tegenpartij de laatste maanden bij hun klewangaanvallen op de patrouilles. Vergeleken bij het jaar daarvoor waren onze verliezen aanzienlijk toegenomen. Er zouden in 1902 niet minder dan 88 militairen sneuvelen of aan bekomen gevechtsverwondingen overlijden, terwijl er bijna 450 werden verwond door de vijand; dat was een verslechtering van meer dan een derde. 2) Een en ander was te wijten aan slordig, onnadenkend marcheren; vaak met enen, zoals de eenden dat deden. Men was meestal niet tot vuren gereed en keek slecht vooruit en meestal alleen maar naar de grond. 'De vijand', aldus de generaal (en hij kon het weten, want had al vanaf tweedeluitenant veel patrouille gelopen) gebruik makend van deze domheid en nonchalance, . . . legt een hinderlaag op enkele passen terzijde van den weg of het pad dat de patrouilles volgen; doet na het à bout portant afgeven van eenige schoten dadelijk een klewangaanval en zit dan meestal tusschen den troep, vóórdat deze tot tegenweer gereed is . . . Er moet van stonde af aan een einde komen . . . Ik verbied het marcheren met éénen overal in de vlakte en ook in met alang-alang (=zeer hoog wild gras) begroeid heuvel- en bergterrein . . . Verder behoren door patrouilles de geweren of karabijnen

Kort na de eeuwwisseling te Djeuram, westkust van Atjeh bij de zo geheten 'keudè', met een overdreven woord, de winkelstraat, vlak bij het marechaussee-kampement. Hier diverse Atjehse civiele figuren, allen mannen. De vrouwen wensen nooit op de foto te komen, zeker niet als een niet-gelovige of 'kafè' de camera in het openbaar hanteerde. Ook diverse militairen, maar wèl steeds gewapend! Ook op het dak van een kraampje een militair met klewang in een fraaie pose. (Foto collectie boek Marechaussee in Atjeh)

zoodanig te worden gedragen, dat men steeds tot onmiddellijken tegenweer gereed is en moeten dergelijke patrouilles steeds marcheeren op twee gelederen met de officieren en het kader tusschen de gelederen in, in dier voege, dat op het commando 'halt' de patrouille als 't ware aaneengesloten staat, met front naar beide zijden en in de positie van vaardig, gereed tot vuren.'

Aldus enkele punten uit deze circulaire met opdracht aan commandanten op ieder niveau om aan deze marsvorm streng de hand te doen houden 'opdat voor goed een einde kome aan het met succes ondernemen van klewangaanvallen of leggen van hinderlagen door Atjehsche benden.' 3)

Inderdaad namen de verliezen aan onze zijde hierna af. De methode van patrouille lopen is later ook steeds gehandhaafd en ook verordoneerd in het KNIL-voorschrift gaande over de strijd tegen de inheemse vijand, het 'VPTL'. Deze methode werd tot aan de oorlog in de Pacific (1941) ingeprent aan alle aanstaande officieren van het Indische leger; cadetten voor het KNIL beoefenden deze gevechtsexcercitie tot in der treure in de Brabantse hei en bossen.

DUIZENDPOOT

Op 19 augustus 1902 had Donck in het bivak een conferentie met de Atjehse hoofden in zijn gebied. Het ging gemoedelijk toe en hij meldt dat men lang heeft zitten praten, waardoor zijn kennis van de Atjehse taal weer toenam. Geen moeilijkheden. Die kwamen er wel toen de heren weer vertrokken waren, maar uit een heel andere richting: 'In de namiddag ontsnapte ik aan een beet van een klabang (=tropische giftige duizendpoot). Terwijl ik zit te schrijven, voel ik het dier tegen mijn been op kruipen, onder mijn pantalon. Bliksemsnel greep ik op goed

geluk en ja hoor, ik had het dier juist achter zijn kop. Mijn huisjongen geroepen, die de greep overnam, waarna ik mijn pantalon kon uittrekken. Een klabang van een decimeter lengte, nu, dat is een heer hoor. Mijn jongen schrok er van.' Een beet van zo'n dier is niet dodelijk maar uiterst pijnlijk met zwellingen.

Noten:

1. Een plattegrond van Lho Semawé kan men vinden in aflevering XXVII, sep/okt 1984, blz. 166 van Mars et Historia.
2. A. Kruisheer, Atjeh 1896, Weltevreden 1913, blz. 304-305. De troepensterkte in Atjeh was iets meer dan 6.900 man; in 1902 zouden ter aanvulling aan verliezen en overplaatsingen ruim 3.200 man aankomen (en ook ongeveer zoveel vertrekken); dus veel personeelsverschuivingen. De sterkte van het totale KNIL was toen ca. 37.000 man.
3. De complete tekst over de klewangaanvallen en wat daar tegen gedaan diende te worden staat in het Indisch Militair Tijdschrift (IMT) van 1903, blz. 266-267.

6e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van september 1987

Nieuwe leden:
Krol, J.W., Leuvenlaan 58, 5628 WH Eindhoven 1, 6, 11, 14, 18, 21, (X)
Sonnemans, J.W.H., Hoofdstraat 32, 5683 AE Best 1, 2, 3, 5, 11, (X)
Tan, Dr.F.J., 1301 Vaughn Avenue, Ashland, WI 54806 U.S.A. 6, 20

Overleden
Het bestuur deelt met leedwezen mee dat is overleden:
Kroezen, F.L., Merellaan 142, 3145XH Maassluis

Adreswijziging (oude adres te vervangen door):
Boo, W. de, Postadres: NAPO 870-3013b 3509 VP Utrecht veldpost
Evers, C.H., Cherry Tree Cottage. Stoney Lane, Curry Rivel - Somerset TA10 OHY - GB
Langeland, D., Bottelroosstraat 27, 9741 JD Groningen
Retèl, J., Piet Heinstraat 125, 2518 CG 's-Gravenhage
Schoonenberg, P.J.M., p/a Stadhouderslaan 66, 3761 EM Soestdijk
Stichting Samenwerkende Militaria Verzamelaars, Postbus 226, 3970 AE Driebergen
Veen, Mr. H. van., Gansstraat 42, 3582 EH Utrecht
Vries, L.W. de., Postbus 524, 6160 AM Geleen

Correcties
Van Goelst Meijer, A.F. postcodenummer 4881 wijzigen in: 4181 AN
Jansen, M.E., Vervoornstraat 4, wijzigen in: 49
Depôt van Nederlandse Publicaties & Nederlandse Bibliografie, daarvan vervalt 2501 VC 's-Gravenhage
Hegener, drs. M.M., op de ledenlijst (X) toevoegen.

(X) wil meewerken aan het blad 'Mars et Historia'.

Ledenbestand na 5e opgave:	467
Nieuwe leden:	3
	470
overleden:	1
Totaal:	469

5 november a.s.
VEILING
DIEKERHOFF-FONDS
MILITAIRE LUCHTVAART MUSEUM
SOESTERBERG
(o.a. een groot aantal boeken)

De schilders J. Hoynck van Papendrecht en J.W. van Oorschot tijdens één van hun wandelingen in de Haagse binnenstad. Zie ook foto omslag.

HERDENKING ORANJEHOTEL

De jaarlijkse herdenking in het 'Oranjehotel' in Scheveningen zal dit jaar plaatshebben op zaterdag 29 oktober. Zij die de herdenking willen bijwonen en niet de gebruikelijke uitnodiging ontvangen, kunnen toegangskaarten aanvragen bij het secretariaat van de Stichting Oranjehotel, Willem de Zwijgerlaan 114, 2582 EV Den Haag. De kaarten zullen na 1 september worden verzonden.
De deelnemers aan de herdenking zullen dit jaar een boekje ontvangen met citaten uit de redevoeringen die sinds 1946 in het Oranjehotel werden uitgesproken, verlucht met foto's en aangevuld met diverse gegevens (o.a. een uitvoerige literatuurlijst over het 'Oranjehotel'). Zij die de herdenking niet persoonlijk kunnen bijwonen, kunnen dit boekje toegezonden krijgen na het overschrijven van *f* 5,50 (porto en verpakking) op giro 82.71.53 ten name van W.A. Brug, Den Haag. De op deze wijze te verzenden boekjes zijn eerst **na** 29 oktober beschikbaar, althans voor zover de voorraad strekt.

Secretariaat Stichting Oranjehotel
Willem de Zwijgerlaan 114
2582 EV Den Haag
(tel.: 070-55.30.18)

BELANGRIJK!
ALGEMENE LEDENVERGADERING

5 november a.s.
MILITAIRE LUCHTVAART MUSEUM
SOESTERBERG

Monument voor gevallen Indië-strijders 1945-1962*

Op woensdag 7 september j.l. werd in het stadspark Hattem, aan de zuidrand van Roermond, een monument onthuld ter nagedachtenis aan de militairen die in de periode 1945-1962 bij het herstel en de handhaving van orde en vrede in het voormalig Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea het leven lieten.
Precies om 15.00 uur landde per helikopter ZKH Prins Bernhard, die indertijd als Inspecteur-Generaal zo nauw betrokken was bij de uitzending en terugkeer van de Indië-militairen. De hoge gast werd verwelkomd door de burgemeester van Roermond en de gouverneur van de provincie Limburg. Verder waren onder de gasten aanwezig de Chef Defensiestaf, de Inspecteur-Generaal, de commandant van het Korps Mariniers, de plv Chef Luchtmachtstaf en vele anderen.
Na het spelen van het Wilhelmus door de Koninklijke Militaire Kapel, dat door de ruim 5.000 aanwezige Indiëveteranen uit volle borst werd meegezongen, inspecteerde ZKH de opgestelde erecompagnie met ingetrede vaandelwacht van het Regiment Van Heutsz. Dit regiment zet, zoals bekend, de traditie voort van het voormalige KNIL.
Hierna werden enige toepasselijke liederen gezongen door het Roermonds Mannenkoor. De eerste spreker was de burgemeester van Roermond, J. Daniëls; hij heette allen en vooral zij die voor deze gelegenheid van verre waren gekomen (veteranen uit Californië en Canada) van harte welkom. Vervolgens sprak de Chef van de Defensie-staf, generaal G. Huijser, die zelf in 1962 als compagniescommandant in Nieuw-Guinea heeft gediend. In een pakkende rede schetste hij de belangrijkheid van dit monument dat ter nagedachtenis dient aan alle wapenbroeders die het hoogste offer brachten dat een soldaat kan brengen; offers gebracht voor ons Koninkrijk en in opdracht van een democratisch gekozen regering. Tot slot sprak dhr. Kremers, voorzitter van de werkgroep.
Het monument, dat is ontworpen door de Limburgse kunstenaars Wijnand Thönissen en Dick van Wijk, bestaat uit een obelisk met op een hoogte van zes meter een bronzen zon die de tropen symboliseert en waartegen een duif als zinnebeeld van de vrede is aangebracht. Uit twee, boven een schaal geplaatste, karbouwenkoppen, gingen na de onthulling door Prins Bernhard, waterstralen lopen. Uit de schaal loopt het water via een vergaarbassin over een trapsgewijs aangelegde helling naar de vijver van het stadspark. Dit vormt een herinnering aan de sawah's en hun irrigatiesysteem, dat onverbrekelijk bij het Indische landschap hoort. Op enige afstand wordt de obelisk afgeschermd door een ronde stalen wand met daarop een dichterlijke tekst ter ere van de gesneuvelde kameraden. In een rond het monument aangelegd rosarium, kunnen nabestaanden eretekens aanbrengen in de vorm van plaquettes. Reeds waren door verschillende reünieverenigingen diverse fraaie plaquettes aangebracht met de afbeeldingen van de korpsonderscheidingstekenen waaronder de eenheden in Indië streden.
Vervolgens legde generaal Huijser als eerste een krans bij het zojuist door Prins Bernhard onthulde monument, welke kranslegging door vele autoriteiten, deputaties en oud-Indië-gangers werd gevolgd. Al spoedig veranderde het bordes in een waren bloemenzee. Tenslotte werd een info-box in werking gesteld, die het mogelijk maakt via een beeldscherm de namen op te roepen van de 4.952 gesneuvelde en overleden militairen van KL en KNIL, met datum van overlijden en plaats waar in Indië begraven. De 80-jarige mevrouw Van Birchelen stelde de info-box in werking door de naam van haar in 1949 op midden-Java gesneuvelde zoon op te roepen.
Persoonlijk heeft de info-box en de mogelijkheid om de namen van de overledenen op te roepen mij zeer aangesproken. Als de naam op het beeldscherm verschijnt en de plaats wordt vermeld waar hij in Indië is begraven, dan is het alsof hij weer in ons midden is en niet vergeten.
De plechtigheid, die op deze prachtige en zonovergoten dag, op aansprekende en goed georganiseerde wijze verliep, werd voortreffelijk in- en begeleid door de journalist Pierre Huyskens.
Na de plechtigheid bleven de vele oud-Indiëstrijders nog geruime tijd bijeen, waarbij de aanwezigen uiting gaven aan hun voldoening, dat thans in het stadspark te Roermond over een stijlvol pelgrimage-oord kan worden beschikt alwaar het mogelijk is passende herdenkings-bijeenkomsten te houden. Een betekenisvol monument dat een waardige blijvende herinne-

ring is aan alle Indië-gangers en in het bijzonder aan hen die het vervullen van hun militaire taak in het voormalig Nederlands-Indië met hun leven betaalden.
Grote afwezige was de voormalige Minister van Defensie, dr. W.F. van Eekelen, wiens absentie door de aanwezigen werd betreurd omdat hij zich bijzonder heeft ingezet voor de verwezenlijking van het monument.
Afwezig was dr. L. de Jong, 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog.'

B.C. Cats

*) Niet te verwarren met het in augustus jl. door de HM de Koningin in Den Haag onthulde monument ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de Japanse bezetting.

Speciaal voor de deelnemers aan de jaarvergadering op 5 november a.s. zijn fraaie posters en andere militaria gratis verkrijgbaar.

BOEKBESPREKING

Demoteams van de Koninklijke Luchtmacht, door Antoon Louwers.

In de reeks boeken gewijd aan het 75-jarig bestaan van de Koninklijke Luchtmacht (1913-1988) verscheen bij uitgeverij 'De Alk', een door Antoon Louwers samengesteld boek over de 'demoteams' van de Koninklijke Luchtmacht.
Het woord 'demoteam', zal bij de meesten uwer nogal vreemd in de oren klinken. Nog niet zo lang geleden spraken we simpelweg over 'stuntteams'. Maar ja in deze moderne tijd moet alles wat 'softer' klinken. 'Stunten' is onverantwoordelijk 'demonstreren' is toelaatbaar. Maar genoeg hierover.
In de militaire luchtvaart is het beoefenen van formatievliegen een vast onderdeel van de vliegeropleiding. Al ver voor de tweede wereldoorlog beschikte de toenmalige Luchtvaartafdeling over een demoteam 'De vijf vingers aan één hand'. Dit team kreeg haar naam in 1923, toen het als 'escadrille Versteegh' deelnam aan internationale vliegfeesten te Stockholm. Naar aanleiding van een demonstratie tijdens de tussenlanding te Kopenhagen, kwam het dagblad 'Berlinske Tidende' de volgende dag met een enthousiaste beschrijving van deze demonstratie uit, die culmineerde in de zin 'ze bleven tijdens alle manoeuvres bij elkaar, als 'de vijf vingers aan één hand'. Sindsdien heeft dit team niet anders geheten dan, 'De vijf vingers aan één hand'.
Deze en nog veel meer wetenswaardigheden over de luchtmacht demoteams worden, verlucht met vele foto's in zwart/wit en kleur, uitvoerig beschreven. De uitvoering is, zoals we dat gewend zijn van uitgeverij 'De Alk', voortreffelijk. Stevig gebonden en goed papier.

Demoteams van de Koninklijke Luchtmacht, formaat 20 x 27,9 cm, omvang: 112 pg's, ruim 200 foto's waarvan 35 in kleur, verkoopprijs *f* 45,--, ISBN: 90-6013-973-9 geb.

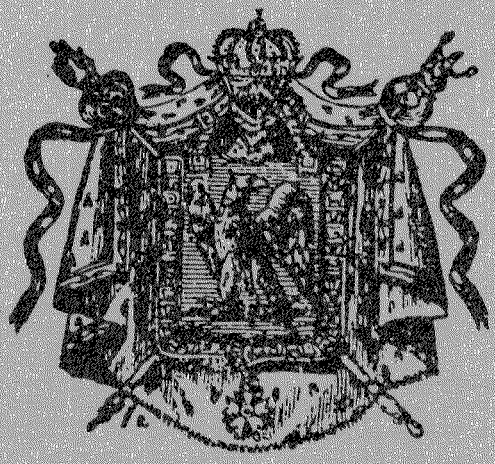
J. van den Berg

De vijfde SMV-ruilbeurs van dit jaar zal gehouden worden op **zondag 13 november a.s. van 11.15 tot ca. 16.30 uur** in sportcentrum 'De Bun', Bovenweg 15 te Huizen (NH). De toegangsprijs is *f* 3,50 per persoon, kinderen onder de tien jaar en onder geleide gratis.
Militaria, zoals uniformen, onderscheidingstekenen, decoraties, hoofddeksels, helmen, uitrustingsstukken, sabels en bajonetten zullen er te zien, te ruil of tegen billijke prijzen te koop zijn. Er is een bar voor drankjes en hapjes geopend en voor de meegekomen gezinsleden is de bowlingbaan en het zwembad beschikbaar. Er is voldoende parkeerruimte aanwezig.
Alle leden van 'Mars et Historia' en hun gezinsleden zijn van harte welkom.
Sportcentrum 'De Bun' is met openbaar vervoer bereikbaar met de NS tot het station Naarden-Bussum en vandaar met de streekbus tot Huizen-Bovenweg; met eigen vervoer via de A1 tot de aansluiting A27, aldaar de borden Almere en de afslag Huizen volgen.
Voor nadere informatie bel: 02159-37581 (na 18.00 uur).

5 november a.s.
GROTE RUILBEURS
IN HET
MILITAIRE LUCHTVAART MUSEUM
SOESTERBERG

BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN

Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Oostzeedijk beneden 231 A
3061 VW Rotterdam.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL